

A L E O N O V E D R V Z B E

Z M C M X X X 5 M C M X X X I

Vsebina.

I. Razprave:

- Temne globine. — Dr. Aleš Ušeničnik 161
O sodobnem prvenstvenem pojmovanju likovnega problema. — Dr. Alma Sodnik 166
K teoriji davčnih oprostitev. — Dr. J. Ravnikar 179

II. Obzor:

- Ob petdesetletnici smrti Dostojevskega. — N. Preobraženski 199
Novejše katoliške mednarodne organizacije. — —n. 203

III. Ocene:

- Haumant, La formation de la Yougoslavie (S. Kranjc) 206
Jubilejni zbornik 208

TEMNE GLOBINE.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Grande profundum est ipse homo.

Človek sam je velika skrivnost.

Sv. Avguštin (Confess. IV 13).

Ali ni človek čudna skrivnost? Časih kakor angel, časih kakor demon; časih plemenito bitje, časih kakor žival, kakor zver, da, krutejši kakor zver, poželjivejši kakor žival. Nekateri mislijo, da je pač zato živalski, ker se je iz živali razvil. Toda kako bi bil demon?

Najgloblje umeva človeka krščanska filozofija po zamisli Tomaža Akvinskega.¹ Človek ima duhovno dušo. To ga loči od živali in bliža duhovom. A ta duša je dej (forma, entelehija), ki telo oblikuje in mu daje vegetativno in animalično življenje. Tako se človek bliža živalim. Je v njem duhovnost, a ni duh, je v njem živalnost, a ni žival.

Platon in še sv. Avguštin in Descartes niso umeli, da bi bila duša telesu bitni dej, bitno počelo, ki tvori s telesom eno človeško naravo in eno človeško bitje. Mislili so si, da je duša v telesu kakor »konjik na konju«. Zato je Descartes iskal točke v možganih, ki bi imela duša po njej stik s telesom. Zdelo se mu je, da je ta točka v češeriki. Toda po tem pojmovanju človek ne bi bil zares eno bitje, ampak dvoje bitij, telo in duša, kakor sta konjik in konj dvoje bitij. To dualistično naziranje je še dandanes nekaterim edini način, kako si misliti razmerje med dušo in telesom, če treba dušo priznati. A z moderno znanostjo se ta nazor ne ujema.² »Namesto enostranskega paralelizma: možgani in duša, pravi E. Kretschmer, bomo morali postaviti drugega: soma in psiha, telo in duša.« Sklepati bi pa moral po svojih znanstvenih izsledkih še dalje: In namesto

¹ Prim. Al. Ušeničnik, Uvod v filozofijo II 289—310: O razmerju duše in telesa.

² Prim. E. Kretschmer, Körperbau und Charakter. 4. Aufl. Berlin 1925.

paralelizma bomo morali postaviti edinstvo duše in telesa. Le tako bo umljivo, kar dokazuje Kretschmer, da telesni ustroj določuje tudi človekov značaj. Duša je za telo formativni princip, udeleženje in oblikujoče počelo, a tako, da se tudi sama po telesu duševno oblikuje. Teža ne more razložiti noben paralelizem, temveč le edinstvo duše in telesa, ki po njem duša in telo tvorita skupaj kot dvoje sopočel eno človeško naravo in bitje.

Po Platonovem naziranju je duša duh, ki je v telesu kakor v ječi. A kako naj ječa oblikuje duha? Duh bi bil v ječi samosvoj in samobiten z vsem, kar je prinesel s seboj. Vse drugače je pa, če telo ni duši ječa, temveč tvorni substrat, ki ga duša oblikuje, a se tudi sama po njem oblikuje. Tedaj je jasno, da je zelo pomenljivo in odločilno, zelo usodno, kakšno je telo, s kakšno dediščino in s kakšnimi vplivi se pridruži duši, da udeleženje z njo človeško naravo katerega izmed nas.

Ena duša, a ne kot duh v telesu, temveč kot bitni dej, ki se njegova osebitost, njegova individualnost določuje tudi po telesu, to je tisto, kar nam vsaj nekoliko osvetljuje temne globine našega bitja.³

Zakaj so te globine temne? Zato, ker so nezavestne in podzavestne. Iz teh podzavestnih globin segajo vplivi v našo duševnost. Čutimo jih, a ne vemo, odkod so. Prinašajo nam blagoslov ali prokletstvo, a mi ne vemo, kdo nas je blagoslovil, kdo proklet. To je tista tema, da je človek sam sebi uganka.⁴

Ker je duhovna duša telesu obenem počelo vegetativnega in animaličnega življenja, so v človeku kakor tri plasti, vegetativna, animalična in duhovna, vsaka z vsem, kar je nje posebnost. Kar deluje in snuje v rastlinstvu kot počelo vegetativnega življenja, rasti, plodnje in rodnje, to deluje in snuje tudi v živali in tudi v človeku. Kar deluje in snuje v živali kot počelo animaličnega življenja, čutenja in teženja, animalnih strasti, čutnega izkustva, naslade in boli, to deluje in snuje tudi v

³ Prim. Mnogo materiala o teh temnih zagonetkah našega bitja je zbral Klug v delu: *Die Tiefen der Seele*. Paderborn 1926. Žal, da ni snovi filozofsko predelal.

⁴ Prim. za naslednje izvajanje: Dr. Alexius Ušeničnik, *Das Unbewusste bei Thomas von Aquin*, v »*Philosophia perennis*« (Festgabe Joseph Geysers zum 60. Geburtstag hg. v. Fritz-Joachim von Rintelen, Regensburg 1930, I—II) I 179—192.

človeku. A v človeku je duša še počelo tega, kar dviga človeka nad vso animalnost, umskega spoznanja in svobodnega hotenja, samosvesti, duhovnega življenja. Toda ker je ena duša, ki je počelo vsega tega, je naravno, da te plasti niso med seboj ločene, temveč prehajajo druga v drugo, vplivajo druga na drugo, se določujejo in oblikujejo druga po drugi. Saj je v živali takisto, le da sta v njej samo dve plasti. Plodnja in rodna, ki je pojav vegetativnega življenja, je v živali »poživljena«, deležna animalnosti, animalična; izhaja iz čutenja in teženja in povzroča naslado in boli. Kaj čuđa, da se vriva animalnost tudi v človekovo duhovno življenje?

Če naj po tem nekoliko določimo območja podzavesti, ki iz nje posegajo temne sile v našo duševnost, se zdi, da bomo morali ločiti troje vplivov.

To so prvič vplivi prvotne telesnosti, prvotne snovi in sestavine, moči in sokovi, stanja in razpoloženja, ki se na dvojen, celo trojen način udeležujejo v duševnosti. V zmislu teorije sv. Tomaža najprej kot tvarna osnova, ki se po njej določuje in oblikuje duševna osebitost. Sv. Tomaž ni še poznal modernih izsledkov o dedovanju (mendelizma), vendar je dobro videl in vedel, da so otroci staršem ne le po licu, temveč tudi duševno podobni. Razlagal si je to tako, da rodna sila staršev položi v klično snov razpoloženje za telesnost, ki je tvaren izraz njih duševnosti, zato pa tudi otrokova duša duševen izraz njih telesnosti, ker se duša kot dej telesa oblikuje po telesnosti. Tako se duševne osebitosti staršev pojavijo tudi v otroku. Potem se ta prvotna telesnost oblikuje tudi v organih, a organi so organi nižjih duševnih sil in po teh zopet v službi višjih duševnih sil. Nazadnje pa razne snovi telesnosti lahko delujejo tudi kot miki in dražila, ki zopet na svoj način probujajo delovanje telesnih in duševnih sil. Spomnimo se raznih »hormonov«, ki jih je odkrila moderna znanost.

Druga vrsta vplivov izhaja od okolja, iz vnanjega sveta in deluje zopet po svoje na telesnost in duševnost. Ti vplivi se začenejajo že v materinem telesu in nadaljujejo do konca življenja. So blagodejni, so zlodejni vplivi, leki in strupi, strupi, ki zastrupljajo telo (alkohol, tobak, spolna dražila itd.), in strupi, ki zastrupljajo dušo (slabi zgledi, miki, čtivo itd.). Ti vplivi sicer ne morejo več izpremeniti prvotne duševne bitnosti, toda poseči morejo globoko, bodisi neposredno, bodisi

posredno po telesnosti, v duševno življenje, v to, kar imenujemo navadno kratko »duševnost«.

Tretja vrsta vplivov, to so vsi naši doživljaji, ki so bili kdaj v naši zavestnosti, a so potem izginili. Niso izginili v nič, ampak so se le zatopili v podzavestnost, kjer še vedno žive skrito, latentno, a dostikrat zelo dejavno življenje. So morda doživetja, ki so nekdanj globoko razburkala našo duševnost, a smo jih pozneje na videz premagali, a le na videz, v resnici smo jih potisnili le v podzavest, od koder še vedno vplivajo na našo duševnost in dajejo našemu doživljanju neko posebnost, časih pa povzročajo tudi najusodnejše razprtje v duši. Psihoanaliza govori o »tragičnih konfliktih«, ki so jim časih vzrok takšni v podzavest potisnjeni doživljaji. Seveda ne moremo sprejeti vsega, kar uči psihonaliza, a tu ji ne bo mogoče odreči globokega spoznanja človeške duševnosti.

Tako je res v nas neko nezavestno in podzavestno območje, ki iz njega segajo temne sile v našo duševnost, najtemnejše iz pravirov našega bitja. Segajo pa do najvišjih višin našega duševnega življenja. Po raznoteri naravi delujejo ti vplivi različno, nekateri že na bitnost naše duše, drugi le na našo duševnost. Tako nastajajo razni temperamenti, razne čudi, razna duševna razpoloženja, razne naravnave na življenje, normalne in nenormalne, zdrave in bolestne. Ker je mnogo tega že prvotno nezavestno, zato smo dostikrat sami sebi uganka, čudimo se in ne moremo umeti, le odkod je to prišlo, kako je mogoče, da smo takšni, kakšen zli duh nas je obsedel.

Kaj se čudimo, ali ni naša animalnost animalnost rodov in rodov in ali se ni v kakem rodu zastrupila in se prenaša sedaj strup od rodu do rodu? Saj oblikujejo našo dušo vse generacije od početka. Kar je seglo dobrih ali zlih vplivov do klične protoplazme, do rodnega pratvoriva, to vse se izraža v naši duševnosti. Vsaka strast je v zvezi z nekim živčnim razpoloženjem in ustvarja zopet svojsko živčno razpoloženje. Ako sežejo ti vplivi do kličnega pratvoriva, se bo preneslo to živčno razpoloženje na potomce kot razpoloženje za enako strast. Niso torej samo zgledi, ki prenašajo blagoslov ali prokletstvo od roda do roda, je tudi kri! Mnogo jih je po blaznicah, ki o njih znanost pravi, da so hereditarno ali dedno obremenjeni; a koliko več jih je, ki niso blazni, a nosijo na sebi prokletstvo rodov! Krščanska dogma o izvirnem grehu celo pravi, da je

ves človeški rod že v prvem viru svojega življenja na zemlji zastrupljen. Kajpada se tisto prvo prokletstvo v posameznikih razodeva na zelo različne načine⁵.

Kaj se čudimo, ali ne deluje na nas od početka toliko vplivov in, žal, le premnogo tudi zlih! Fizičnih in duševnih vplivov, vplivov napačne vzgoje in zgledov, vplivov vse okoline, ki v njej živimo (miljeja), vplivov »časovnega duha«, vplivov demoničnih sil, ki delujejo na svetu. Ali je čudo, če je naša duševnost dostikrat tako razdvojena ali celo razdejana?

Kaj se čudimo, ali nismo sami dopustili doživetij, ki so segla v globine naše duševnosti in nas sedaj iz teh temnih globin vznemirjajo in mučijo?

Zares, uganka je človek sam sebi, a čudo ni, da je uganka!

Še ena čudna človeška posebnost! Pravkar se je vrinila beseda »demoničen«. Krščanstvo nas res uči, da delujejo na svetu temne sile demonov, zlih duhov, toda ali ni tudi v mnogih ljudeh nekaj demonskega? Kaj naj bo to? Zdi se, da tudi to osvetljuje filozofija sv. Tomaža⁶. Radi enotnosti duše v človeku so tudi strasti deležne neke neskončnosti našega duha in njegovega teženja v neskončnost in po neskončnem. Tako zadobe velike strasti neko nenaravno veličino in pri ljudeh močne volje neko nenaravno moč. Zdi se nam, kakor da bi bilo v njih nekaj demonskega, to se pravi, nekaj, kar se nam zdi naravno le v zlih duhovih temin. Kajpada je prav radi te zveze animalnosti in duha v vsakem človeku nekaj demonskega, kar človeku samemu vzbuja grozo in strah.

Toda ali ne vodi takšna filozofija v naturalizem? ali ni človek po takšnem pojmovanju le tvorba krvi in razmer? Da, bil bi, če ne bi imel duše, ki so jo rodovi oblikovali, a je niso ustvarili, in če ne bi bila svojstvenost te duše nekakšna »sebevidnost«, to je, zavestnost v dejih spoznanja in hotenja in svoboda v dejih hotenja. Radi te svojstvenosti človek tudi sam svobodno ustvarja svojo osebnost in prav za prav je le to, kar si svobodno pribori in osvoji, resnično osebno, njegovo, za kar je sam odgovoren. Seveda je po vsem tem jasno, da območje

⁵ Sv. Tomaž loči posledice izvirnega greha, ki so vsem skupne in za vse enake (*poena taxata*), pa posledice, ki so individualno različne, bodisi radi prvotne različne telesnosti, bodisi radi raznoterih drugotnih vplivov (*poena concomitans*). Prim. De malo q. 5, a. 4.

⁶ Prim. Summa theol. I II, q. 30, a. 4.

podzavesti svobodo omejuje, kakor tudi, da se osebnost le v borbi usovršuje in da le v borbi notranje bogati. — —

Tako nam filozofija osvetljuje usodo človeka, ki so mu vitalne sile že v korenini izprijene, tragiko človeka, ki v njem gospodujejo temne sile animalnosti, in veličino duhovnega, k Bogu obrnjenega človeka, ki v borbi in trpljenju vitalnost in animalnost duhu uslužuje in zmagovito po Večnem hrepeni.

O SODOBNEM PRVENSTVENEM POJMOVANJU LIKOVNEGA PROBLEMA.

Dr. Alma Sodnik.

V sodobni psihologiji ima problem lika markantno mesto. Je to odpor proti oni psihologiji, ki je bila v svojem jedru le teorija asociacijskega vezanja psihičnih elementov in je torej videla predvsem dele, ne celote, v celoti pa le vsoto njenih sestavnih delov. Tedanji »asociacijski psihologiji« stoji danes nasproti »psihologija lika«. Likovni problem pa ni važen le za sodobno psihologijo, prav tako tudi za estetiko, predmetno teorijo, celo biologijo itd. Ker je njegova pomembnost danes splošno priznana, dasi imamo v sem spadajoči obsežni literaturi zelo različna stališča, zato postaja aktualno tudi vprašanje, kako je z idejnim začetnikom te teorije? Ne mislim pri tem na vse one primere iz zgodovine filozofije, kjer bi mogli z večjo ali manjšo točnostjo ugotoviti, da so misleci v različnih dobah in z različnih strani zaslutili ta problem. Gre mi le za odločitev vprašanja, kdo je v moderni literaturi začetnik likovne teorije.

Kakor znano, je Ehrenfelsov spis »Über Gestaltqualitäten«¹ prva razprava, ki izrecno obravnava problem lika, in vsa sodobna literatura je mnenja, da je smatrati Machovo razpravo »Beiträge zur Analyse der Empfindungen«² za neposrednega predhodnika Ehrenfelsove teorije o liku³. Nastane torej

¹ Ch. v. Ehrenfels, Über Gestaltqualitäten, Vierteljahrsschr. f. wissenschaftl. Philosophie, Bd 14 (1890).

² E. Mach, Beiträge zur Analyse der Empfindungen, 1885.

³ Primerjaj n. pr.: W. Schmied-Kowarzik, Intuition 1910, str. 22; Umriss einer neuen analytischen Psychologie, 1912, str. 307; Intuition als Kern des ästhetischen Erlebens, Kongreß für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft, 1914, str. 134 s, in K. Bühler, Die Gestaltwahrnehmungen, 1913, str. 5 s.

vprašanje, káko je razmerje med Machovo in Ehrenfelsovo publikacijo; to še tem bolj, ker čitamo v Ehrenfelsovi lastni razpravi, da mu je bila izhodišče za njegova raziskovanja prej omenjena Machova teorija in ne le izhodišče, temveč tudi »bistvena okrepitev lastnih nazorov«⁴. Še z druge strani dobimo podobno izjavo, namreč s strani Husserla, ki se dotakne pri raziskovanju doje manja množin tudi našega vprašanja⁵.

Po mnenju sodobne literature bi bila torej razvojna črta: Mach, Ehrenfels in preko njega Husserl⁶. Enako mnenje dobimo še v pred kratkim izišlem obsežnem delu B. Petermanna, ki obravnava sistematsko in kritično teorijo lika⁷.

Pričujoča razprava skuša to prioriteto vprašanje odločiti in je toliko dopolnilo in podrobna utemeljitev v »Zgodovinskem razvoju estetskih problemov« podane rezultata⁸.

Oglejmo si sedaj likovni problem, kakor so ga začrtali Mach, Ehrenfels in Husserl; izvajanja sama, idejno jedro njihove teorije nam bo najbolj zanesljivo pokazalo, kakšno je razmerje med njimi.

Mach je skušal podati v omenjeni publikaciji analizo čutnega zaznavanja in je v zvezi s sem spadajočimi vprašanji prišel do prepričanja, da je dojemanje prostorne oblike več nego vsota dojemanja posameznih v prostoru razvrščenih barv, dojemanje melodije več nego vsota dojemanja posameznih glasov⁹; poleg teh občutkov da imamo še občutek lika. Pravi: »Wenn wir zwei gleiche verschiedenfarbige Gestalten, z. B. zwei gleiche verschiedenfarbige Buchstaben betrachten, so erkennen wir die gleiche Form trotz der Verschiedenheit der Farbenempfindungen auf den ersten Blick. Die Ge-

⁴ Über Gestaltqualitäten, str. 249.

⁵ E. G. Husserl, Philosophie der Arithmetik, Psychologische und logische Untersuchungen, 1891, I, str. 236 ss.

⁶ Glej n. pr.: A. Höfler, Gestalt und Beziehung; Gestalt und Anschauung, Zeitschr. f. Psychol. Bd. 60, str. 183.

⁷ B. Petermann, Die Wertheimer-Koffka-Köhlersche Gestalttheorie und das Gestaltproblem, 1929, str. 2.

⁸ A. Sodnik, Zgodovinski razvoj estetskih problemov, str. 107 s.

⁹ Že Home je mnenja, da so predstave, združene kot enotna skupina, več nego sumirani posamezni členi (melodija — glasovil) in govori naravnost o »pomnoženem«, ne sumiranem vtisu, ki ga naredi tak pojav na nas. Glej H. Home, Elements of criticism, 1762 (Meinhardova prestava, 1772, I. cap. 2, str. 165).

sichtswahrnehmungen müssen also gleiche Empfindungsbestandteile enthalten. Diese sind eben die (in beiden Fällen gleichen) Raumeempfindungen.¹⁰ Wenn wir zwei Tonfolgen von zwei verschiedenen Tönen ausgehen und nach denselben Schwingungszahlenverhältnissen fortschreiten lassen, so erkennen wir in beiden dieselbe Melodie ebenso unmittelbar durch die Empfindung, als wir an zwei geometrisch ähnlichen, ähnlich liegenden Gebilden die gleiche Gestalt erkennen. Gleiche Melodien in verschiedener Lage können als Tongebilde von gleicher Tongestalt oder als ähnliche Tongebilde bezeichnet werden¹¹. So wie jedes Interwall in der Tonfolge in charakteristischer Weise sich bemerklich macht, ebenso verhält es sich in der harmonischen Verbindung. Jede Terz, jede Quart, jeder Molldreiklang oder Durdreiklang hat seine eigenthümliche Färbung, an welcher er unabhängig von der Höhe des Grundtons und unabhängig von der Zahl der Schwebungen, welche ja mit dieser Höhe rasch zunimmt, erkannt wird.«¹²

Kakor je videti iz navedenega, sta značilni za Macha zlasti sledeči dve strani: podaja primere, iz katerih povzamemo, 1. da je lik celota, ki ni izčrpno podana s svojimi deli, saj imamo lahko več med seboj sličnih celot, dasi sestavni deli niso enaki; 2. da loči dojemanje lika od dojemanja delov, da pa ga priredi tudi občutkom.

Navedene Machove primere porabi Ehrenfels in prvi izrecno formulira načelno vprašanje, kaj je melodija, prostorna oblika itd. z á s e, ali je le sestav elementov, ali pa nekaj, kar je napram njim novo, kar je z elementi sicer dano, pa ima kljub temu samostojen značaj. To vprašanje skuša odločiti po poti psihološke analize in zato vpraša nadalje, ali se krije doživetje subjekta, ki doživi predstavo melodije, sestoječe iz *n* glasov z doživetjem *n* subjektov, od katerih doživi vsak le eno samo predstavo glasu, ali doživi morda subjekt v prvem primeru več nego *n* subjektov skupaj v drugem¹³. In kakor Mach opozarja tudi Ehrenfels, da imamo predstave melodije, ki so med seboj slične, čeprav so njih sestavni deli različni (n. pr. glasovi c-e-g in c'-e'-g' so sicer sami záse kot samostojne kvalitete povsem

¹⁰ Beiträge zur Analyse der Empfindungen, str. 43.

¹¹ Istotam str. 128.

¹² Istotam str. 129.

¹³ Über Gestaltqualitäten, str. 252 s.

različni, tvorijo pa v obeh slučajih enak c dur akord). Vidi se, pravi Ehrenfels nadalje, da morajo biti kompleksi elementov, če so le vsote, tem sličnejši, čim sličnejši so njih sestavni deli sami¹⁴. Če imamo torej v navedenem primeru sličnost med celotami, kljub razliki v sestavnih delih, tedaj je jasno, da gre sličnost nekemu pojavu záse, ne elementom; zato je mnenja, da mora biti melodija záse nekaj drugega kot vsota elementov¹⁵. Isto velja tudi za prostorno obliko¹⁶. Naknadno utrjuje izkazano še z dejstvom, da obvladamo le redkokedaj predstavo melodije po absolutni višini glasov, da služi obratno šele predstava melodije kot pripomoček za ugotovitev absolutne višine glasov samih¹⁷; enako da je pri prostorni obliki. S tem je Ehrenfels prvič točno formuliral problem in podal za njegovo rešitev argumente. Prvi argument bi lahko imenovali že predmetno-teoretični argument, seveda le v stvarnem smislu, drugi je empirično-psihološkega značaja. Kar so podajali različni misleci pred njim le v obliki primerov, to je Ehrenfels točno formuliral in izkazal s tem samostojnost likovnega problema¹⁸.

Po njem sta melodija in prostorna oblika pojava, ki vsoto glasov in vsoto prostornih točk le predpostavljata, nista pa z njo že sama dana, temveč se le na njo gradita. Take pojave imenuje avtor like (Gestaltqualitäten) in poda zanje sledečo definicijo: »unter Gestaltqualitäten vestehen wir solche positive Vorstellungsinhalte, welche an das Vorhandensein von Vorstellungsexplexen im Bewusstsein gebunden sind, die ihrer-

¹⁴ Über Gestaltqualitäten, str. 258 s.

¹⁵ Istotam str. 260.

¹⁶ Istotam str. 260.

¹⁷ Istotam str. 261 s.

¹⁸ Mimogrede: Ehrenfelsova argumentacija ne zadene one strani, po kateri se lik res razlikuje od vsote. To vidimo, če pomislimo, da je po Ehrenfelsu razlika med obema pojavoma v tem, da je vsota obligatorično zavisna od konstitutivne narave svojih členov, lik pa obligatorično nezavisen od konstitutivne strani členov. Primeri tega nikakor ne potrjujejo. Da vsota ni zavisna od konstitutivne narave sestavnih delov, pokaže primer: tri jabolka, tri mize, tri misli; povsod gre za enako vsoto. Da pa je tudi lik zavisen od konstitutivne strani svojih členov, pokaže n. pr. melodija, ki je prav kot melodija zavisna od glasov, saj pri barvah, vonjih, okusih itd. ni mogoče govoriti o melodiji. Vidimo torej, da je Ehrenfels izkazal samostojnost likovnega problema z argumentacijo, ki je netočna; kljub temu je ostal problem na površju. Ne gre to torej na račun pravilnosti argumentov, temveč na račun problema samega, ki je imel zase dovolj življenjske zmožnosti.

seits aus von einander trennbaren (d. h. ohne einander vorstellbaren) Elementen bestehen. Jene für das Vorhandensein der Gestaltqualitäten nothwendigen Vorstellungscomplexe wollen wir die Grundlage der Gestaltqualitäten nennen.«¹⁹ Jedro lika vidi torej Ehrenfels v posebni likovni predstavi, ki se gradi na predstavne komplekse, kot na svoje podlage (Grundlage!). Da določi lik, kakor pokazano, preko likovne predstave, temu se ne bomo čudili, če pomislimo, da še ne loči predstavne vsebine od objekta predstave in zato tudi ne lika od likovne predstave.

V nadaljnjem pokaže še, da o liku ni le govora pri melodiji in prostorni obliki (kar je bila po Machovem vzorcu izhodna točka njegovega raziskovanja), temveč še drugje²⁰, n. pr. na področju barv, okusov, vonjev itd. Liki se grade tudi na različnih vrstah elementov²¹, tudi na področju notranje zaznave je dobiti like²², celo zvezo psihičnega s fizičnim je pojmovati z vidika lika²³. Ker je dobil jedro lika v likovni predstavi, ki se gradi na druge predstave, neglede na njih kvaliteto, zato je povsem umljivo, da je takoj uvidel, da področje lika ni izčrpno podano z liki kot melodija in prostorna oblika, temveč da imamo na najraznovrstnejših poljih primere za like. S tem je bistveno razširil področje likovnosti.

Izrecno še poudarja, da so podlage lika lahko zopet liki (n. pr. glasovni lik, ki se gradi na melodijah; »stil« kot pojav, čigar temelji so že liki, namreč umotvori). Tako govori o likih višjega reda²⁴. Posebej še omenja relacije in ugotovi, da spadajo po poprej podani definiciji v okvir lika²⁵. Že sam je sicer slutil, da gre tu za dvoje različnih skupin (pozneje namreč skuša opredeliti like napram relacijam), ni pa videl značilne strani prve in druge skupine in zato je umljivo, da smatra koncem koncev tudi relacije za like²⁶.

Po Ehrenfelsu dojemamo like s predstavami, in sicer s predstavami v najširšem smislu besede. Do pred-

¹⁹ Istotam str. 262 s.

²⁰ Istotam str. 263—281.

²¹ Istotam str. 266.

²² Istotam str. 272.

²³ Istotam str. 281.

²⁴ Istotam str. 278, 280 s.

²⁵ Istotam str. 273 s.

²⁶ Istotam str. 274 ss.

stav podlag pridemo ali z vnanjo ali notranjo zaznavo ali s spominskim in fantazijskim predstavljanjem, in likovna predstava je po njegovem mnenju izčrpno že dana s predstavami temeljev. Samoopazovanje sicer pove, da smo v slučajih likovnega dojetanja v časih tudi psihično aktivni, zavedamo se gotovega napora; ta aktivnost pa ima le funkcijo, da po potrebi dopolni kompleks onih predstav, ki omogočajo predstavo lika²⁷. Toliko o Ehrenfelsovi teoriji lika.

Podobna izvajanja dobimo tudi v prej omenjenem Husserlovem delu. Husserl opisuje sprva dojetanje množine realnih pojavov in pravi: »... es müssen in der Anschauung der sinnlichen Menge unmittelbar zu erfassende Anzeichen liegen, an welchen der Mengencharakter erkannt werden kann.«²⁸ Opozori, da je že jezik sam skoval lastne izraze, s katerimi hoče še posebej označiti enoto, n. pr. če rečem »vrsta« dreves, »jata« ptičev, »kup« jabolk itd. Samostalnik, ki ga rabimo v množini, pove že sam, da gre za več pojavov; da pa so ti pojavi združeni še v svojstveno enoto, to pove izraz vrsta, jata, kup itd. Množina (Menge) je po Husserlu tudi pojav záse, ne krije se z vsoto; medseboj — pravi — da jih loči »eine gewisse charakteristische Beschaffenheit der einheitlichen Gesamtanschauung der Menge«²⁹. Posebno kvaliteto, ki določa tako enoto, imenuje »figuralnost« pojava³⁰. Figuralna enota mu je tista, kjer vlada med objekti in na njih temelječimi relacijami razmerje spojitve (Verschmelzung)³¹. Kaj je Husserlu »spojitev«? Da pravilno razumemo njegovo stališče, treba, da smo si na jasnem, kaj misli s spojitvijo, ker je to izraz, ki ima v psihološki literaturi različen pomen. Na to vprašanje da deloma že sam odgovor, pravi namreč, da rabi izraz v pomenu kot Stumpf, ki mu je spojitev tesnejša zveza med členi, ne le vsota³². Jasnejši odgovor pa dajo indirektno njegovi primeri. Izvaja: »In Beziehung auf eine solche (sc. Objektverteilung) ist zunächst die Thatsache zu constatieren, dass wir ihre C o n f i g u r a t i o n

²⁷ Istotam str. 285 ss.

²⁸ Husserl, Philosophie der Arithmetik, str. 225.

²⁹ Istotam str. 228.

³⁰ Istotam str. 235 in drugod.

³¹ Istotam str. 228 s, 237.

³² Istotam str. 231; primerjaj k tem še C. Stumpf, Tonpsychologie II. 1890, str. 65, 127 ss.

ganz wie eine Qualität in einem Blicke erfassen, ohne dass in und mit ihm eine Analyse in die einzelnen, die Figur bedingenden Relationen stattfände und stattfinden könnte. Die Behauptung, die Vorstellung der Figur bestände in der Vorstellung der Summe jener Relationen, schliesse ja die im Allgemeinen ganz unerfüllbare Forderung ein, dass wir in einer wirklichen Inbegriffsvorstellung all die einzelnen Punkt-Objecte in ihrer wechselseitigen Relationen umfasst hielten. Offenbar lehrt uns erst die nachträgliche Analyse, dass das Moment der Figur von den und jenen Relationen notwendig bedingt sei. Jede Variation der Lagenrelationen bedingt eine Variation der Figur und umgekehrt; aber die Variation der Figur merken wir, ehe es uns zum Bewusstsein kommt, dass die oder jene Lagen geändert wurden. Besonders deutlich illustrieren dies beliebige Fälle von einfachen oder vielfachen Reihenordnungen. Jenachdem die einzelnen Glieder und die einzelnen Reihen sich nähern oder entfernen, gleichen oder ungleichen Abstand, parallele oder geneigte Richtungen annehmen, ändert sich die Anschauung des Ganzen. Unmittelbar leuchtet uns das figurale Moment auf und erst bei nachfolgender Reflexion merken wir die bedingenden und von Fall zu Fall wechselnden Verhältnisse.«³³ Taka in podobna izvajanja pokažejo, da gre Husserlu stvarno za enako razmerje, kot smo ga mogli ugotoviti pri Ehrenfelsu; Husserlova »figuralnost«, »figuralni moment« se stvarno krije s tem, kar je imenoval Ehrenfels »Gestaltqualitäten«. Tu kot tam gre za pojav, ki se markantno loči od kolektivne enote, za pojav, ki se na nekih temeljih zgradi. Tudi Husserl govori o slučajih, ko se figuralne enote »spojev v novo figuralno enoto«³⁴, in tako smo v stvarnem pogledu zopet pred Ehrenfelsovo ugotovitvijo likov višjega reda³⁵.

Pripomniti je še, da se razmerje spojitve po Husserlu ne upostavi le pri množinah realnih pojavov, temveč pri množinah sploh; »figuralnost« ima tu kot tam svoj delokrog³⁶. To je važno za odgovor na vprašanje, kakemu doživetju da

³³ Istotam str. 229 s.

³⁴ Istotam str. 235.

³⁵ Pozneje je Husserl sam povedal, da odgovarjajo njegovi »figuralni momenti« temu, kar je Ehrenfels imenoval »Gestaltqualitäten«, gl. E. Husserl. *Logische Untersuchungen*, 1900, II. str. 230.

³⁶ *Philosophie der Arithmetik*, str. 234 s.

privedi figuralne enote. Ker izvemo, da gre za predstavno do-
jemanje, tedaj je že iz prej omenjenega jasno, da more iti le
za predstavljanje v najširšem smislu besede.

Vidimo torej, da se Ehrenfelsova in Husserlova izvajanja
prav v onih straneh problema, ki so bila tedaj v ospredju
diskusije, krijejo, čeprav so nastala iz različnih teženj in v
zvezi z različnimi vprašanji³⁷. Oba smatrata lik 1. za svoje-
vrsten pojav, ki se gradi na drugih pojavih kot na svojih pod-
lagah³⁸; s tem je zadeto bistvo pojava višjega reda.
2. Ta višjerednost se po mnenju obeh lahko še stopnjuje, in
sicer imamo to v primerih, ko se lik zopet gradi na like itd.
3. Oba prirejata like predstavnemu dojemanju v najširšem smislu
besede. Vse to pa, mislim, takoj pokaže, da ni notranje,
idejne zveze med rešitvijo problema, kakor jo je podal
Mach, in med Ehrenfelsovim-Husserlovim stališčem. Pri Machu
ni govora o višjerednosti pojava lik; lik je po njegovem mnenju
v temeljih kot njih skupna stran (»Die Gesichtswahr-
nehmungen müssen gleiche Empfindungsbestandteile
enthalten«). Zato pa je tudi povsem dosledno, da ne dvigne
dojemanje lika iz sfere čutnega zaznavanja.

Teorija, kakor sta jo razvila Ehrenfels in Husserl, torej
pokaže, da ni med njo in Machovo rešitvijo problema lika dru-
gačnih vezi razen dejstvo, da je Mach s primeri melodije in
prostorne oblike opozoril na pojave, ki se kot celote razliku-
jejo od vsote tvorečih jih delov. V ostalem gre rešitev pro-
blema docela narazen. Ista teorija sama pa nam je obenem
kažipot pri vprašanju, kje naj eventualno iščemo neposrednega
predhodnika likovnega problema. Kakor se zdi, je to Mei-
nongova teorija relacij in kompleksij. Takoj
je pripomniti, da obravnava Meinong oba problema v raz-
ličnih spisih, da dosežeta prav ta problema svoj prvi višek v
publikacijah »Zur Psychologie der Komplexionen und Rela-
tionen«³⁹ in »Über Gegenstände höherer Ordnung und deren

³⁷ Časovno gre Ehrenfelsova razprava (1890) pred Husserlovo (1891); Husserl pa pripomni, da so bila izdelana njegova izvajanja že skoro leto dni, predno je izšla Ehrenfelsova razprava; glej Philosophie der Arithmetik, str. 236.

³⁸ Glej še Chr. v. Ehrenfels, Zur Philosophie der Mathematik, Viertel-
jahrschr. f. wissenschaftl. Philosophie, Bd. 15 (1891), str. 293.

³⁹ Zeitschr. f. Psychol. Bd. 2, 1891.

Verhältnis zur inneren Wahrnehmung«⁴⁰, da pa omenjena spisa za odločitev našega vprašanja ne prideta v poštev, ker sta nastala časovno za Ehrenfelsovo in Husserlovo razpravo. Direktno torej oba spisa nista uporabljiva, lahko pa indirektno, kolikor se mogoče v njih le nadaljujejo in točneje formulirajo že prej začrtani problemi; v tem smislu bi jih lahko pritegnili k iskanemu materijalu. V prvi vrsti nam gre torej za Meinongove spise pred l. 1890., predvsem za »Hume Studien II. Zur Relationstheorie«⁴¹ in »Über Phantasievorstellung und Phantasie«⁴².

V prvi razpravi obravnava Meinong problem relacije. Ne loči še med predstavno vsebino in njej prirejenim objektom, kljub temu dobimo že tu misli, ki se tičejo prav za prav le predmeta predstave, v našem slučaju relacije same. S pridržkom, da v tem spisu še ni izdelana razlika predstavna vsebina — objekt, je reči, da pojmuje relacije kot nekaj, kar je obligatorično zgrajeno na drugih pojavih⁴³. Govori obširno celo o odvisnosti relacije od njenih temeljev⁴⁴ in pozna že dvojni način zgrajenosti: relacija sledi iz vsebin temeljev samih, že iz narave teh vsebin, ali pa vsebine temeljev ne zahtevajo in se zahteva za relacijo še drugačnih podatkov. Prvi tip imenuje apriorne, drugi tip aposteriorne relacije⁴⁵. Ugotavlja tudi, da imamo slučaje, ko se relacija zopet gradi na relaciji⁴⁶. Stvarno je s temi izsledki povedano, da je relacija napram svojim temeljem višjeredni pojav, da postane višjeredni pojav lahko tudi napram relaciji sami.

Še s psihološke strani si lahko ogledamo, kako pojmuje v tem spisu relacije. Po Meinongu dojemamo relacije (sličnost, razlika) predstavnim potom; predstava relacije pa se razlikuje od predstav temeljev — razen razlike v objektu — še v tem, da se zahteva za relacijsko predstavljanje še posebna aktivnost⁴⁷.

⁴⁰ Zeitschr. f. Psychol. Bd. 21, 1899.

⁴¹ Sitzungsber. der Kais. Akad. d. Wiss. philos.-hist. Kl. Bd. CI. 1882.

⁴² Zeitschr. f. Philosophie u. philos. Kritik, Bd. 95, 1889.

⁴³ Hume Studien II, str. 614 ss.

⁴⁴ Istotam str. 731 s.

⁴⁵ Istotam str. 733.

⁴⁶ Istotam str. 615 s.

⁴⁷ Istotam str. 609, 716.

V drugem spisu govori o kompleksijah. V stiku s problemom fantazije načena vprašanje kontinua in kompleksije in pravi, da je kompleksija celota, ki jo je ločiti od ostalih enot: »Nun wird aber eine Komplexion keineswegs in der Weise durch ihre Bestandstücke ausgemacht, dass man einfach sagen könnte, die Bestandstücke in ihrer Gesamtheit sind die Komplexion. Vielmehr können gleiche Bestandstücke zu ganz verschiedenen Komplexionen zusammentreten.«⁴⁸ Razlikuje tudi različne vrste kompleksij in ugotavlja: »... wenn ich einige Objekte in der Vorstellung zu einem Paare, einer Gruppe, oder auch schon, wenn ich mehrere Eigenschaften als Eigenschaften eines Dinges zusammenfasse, liegen Komplexionen von charakteristischer Form vor, die von dem einfachen Nebeneinanderstehen von Inhalten im Bewusstsein leicht genug zu unterscheiden sind. Ein Vergleich der zwei hier nebeneinander gestellten Komplexionsfälle aber zeigt deutlich, dass der Vorstellende im zweiten Falle etwas selbst dazutun muss, was im ersten Falle kein Gegenstück findet. Es ist an mir, die betreffenden Bestandstücke zusammenzufassen, und erst diese Tätigkeit ... lässt aus dem einzelnen die Gruppe, oder wie das betreffende Ganze sonst heissen mag, entstehen.«⁴⁹ Kakor pri relacijah, tako opozarja tudi pri kompleksijah na slučaje, ko se gradi kompleksija na kompleksijo; imamo torej tudi kompleksije višjega reda⁵⁰.

Iz navedenega lahko povzamemo: Meinong podaja že pri analizi relacije pojem predmetne zgrajenosti, pozna stopnjevanje take zgrajenosti in ugotavlja, da dojemanje tu ni le predstavljanje; nadalje je reči, da je poznal Meinong že pred Ehrenfelsovo in Husserlovo ugotovitvijo »likov« in »figuralnih momentov« take pojave, o katerih velja, da niso le enote v smislu vsote (kot n. pr. »skupina«), pove tudi, da vedejo lahko enaki sestavni deli do različnih takih enot; nadalje, da govori že Meinong o kompleksijah nižjega in višjega reda, in rekurz na psihično aktivnost pove, da je Meinong odkazal kompleksiji podobno mesto kot relaciji, namreč mesto predmetne višjerednosti.

Toliko je mogoče razbrati iz Meinongovih spisov, ki so nastali pred Ehrenfelsovo in Husserlovo publikacijo.

⁴⁸ Phantasievorstellung und Phantasie, str. 173.

⁴⁹ Istotam str. 174 s.

⁵⁰ Istotam str. 172.

Pritegnimo pa sedaj že omenjena dva poznejša Meinongova spisa, ki obravnavata problem kompleksije, namreč »Zur Psychologie der Komplexionen und Relationen« in »Über Gegenstände höherer Ordnung«. V teh spisih postane centralno vprašanje analiza višjerednih predmetov in vzporedno s tem analiza njihovega dojetanja. In tu je poudariti, da so prav ona izvajanja, ki so pomembna za odločitev našega vprašanja, le na daljevanje prej podanega, ne pomenjajo za Meinonga izpremenjeno novo stališče, temveč podajajo le kontinuitetni razvoj problema. Naj pojasni to par primerov!

1. Teorija višjerednih predmetov (relacij, likov), kakor jo podaja Meinong v teh spisih je zasidrana v spisu »Hume Studien II«; relacije so mu bile že tu zgrajeni predmeti, in kar imenuje tu »fundament« relacije (§ VIII), se krije s tem, kar znači njegov poznejši izraz predmetni »inferius« (Über Gegenstände höherer Ordnung, str. 190).

2. V spisu »Über Gegenstände höherer Ordnung« razlikuje med realnimi in irealnimi kompleksijami in uvrsti prav Ehrenfelsove primere melodije, prostorne oblike itd. med irealne kompleksije⁵¹. Tudi to razlikovanje za Meinonga ni novo, ni ga vedla do tega koraka šele Ehrenfelsova ugotovitev; to razlikovanje se tu le ponovi, dobimo ga pa stvarno (čeprav ne z istimi izrazi) že v razpravi »Phantasievorstellung und Phantasie« (str. 175). Mislim pri tem na Meinongovo razlikovanje med kompleksijami, ki jih imenuje »vorfindliche« in kompleksijami, ki jih imenuje »erzeugbare« (erzeugbare zato, ker jih dojemamo s producirano predstavo). Zopet zadene ta razlika v bistvu isto, na kar je mislil, ko je pozneje razlikoval med realnimi in irealnimi kompleksijami.

3. Analiza dojetanja predmetov višjega reda kot jo Meinong tu razvije pove, da ne dojemamo takih predmetov le s predstavljanjem, temveč se zahteva za to še posebna aktivnost. Tudi ta teorija ima svojo kal v »Hume Studien II«. Že tu je namreč načel ta problem (str. 609), nadalje ga je razvijal v »Phantasievorstellung und Phantasie« (str. 164 s, 174 ss), v razpravi »Zur Psychologie der Komplexionen und Relationen« pa se z novimi argumenti obrne prav proti Ehrenfelsu in njegovemu mnenju, da je dojetanje lika izčrpno podano že s pred-

⁵¹ Über Gegenstände höherer Ordnung, str. 202.

stavljanjem samim (str. 261 s). V nadaljnem dobimo to misel razširjeno v razpravi »Über Gegenstände höherer Ordnung« (§ 7) in pozneje v spisu »Über Annahmen« 1902 (str. 8 s); tu določa že prej zahtevano aktivnost kot aktivteto misli in imenuje take predstave »producirane«. Višjeredne predmete dojemamo torej po Meinongu s produciranim predstavljanjem. Teoriji zgrajenosti na predmetni strani odgovarja tako teorija produkcije na psihični. Mesto, ki ga zavzema produkcijska teorija, pa obenem pokaže, kako so ta izvajanja v organski zvezi z ostalimi Meinongovimi predmetnoteoretičnimi izsledki. Prav ta teorija je zlasti značilna za odločitev našega vprašanja, saj je to ona točka, ki principijelno loči Meinongovo stališče od Ehrenfelsa in Husserla.

Če primerjamo sedaj temeljne črte Ehrenfelsovega in Husserlovega pojmovanja likov z Meinongovim, vidimo, da sta Ehrenfels in Husserl idejno odvisna od Meinonga, to pa po vseh treh navedenih straneh: po zahtevku predmetne zgrajenosti, po zahtevku, da je možno stopnjevanje te zgrajenosti, in končno po zahtevku, da dojemanje teh predmetov ne more biti čutno zaznavanje. Kot gori omenjeno se Meinong pri navedenem tretjem zahtevku ne ustavi na točki Ehrenfelsa in Husserla, temveč gre bistveno naprej, to pa v organski zvezi z lastnimi prejšnjimi izvajanji.

Vse to, mislim, upravičuje trditev, da je pojem relacije in stvarno tudi kompleksije (lika) kot višjere dne ga predmeta, ki se na nekih temeljih gradi in ni le vsota teh temeljev, — Meinongov izsledek⁵².

Navedeno gradivo pa je obenem pokazalo, da je res ozka notranja zveza zlasti med Ehrenfelsovo razpravo »Über Gestaltqualitäten« ter Meinongovo teorijo relacij in kompleksij. Ta enaka usmerjenost gre celo tako daleč, da prišteva Ehrenfels to, kar je izklesal Meinong kot »Verträglichkeitsrelation« in »Vergleichungsrelation«, — k likom. To dejstvo pa postane tembolj umljivo, če pomislimo, da je bil Ehrenfels v idejnem stiku z Meinongom, saj vemo, da spada doba Ehrenfelsovega študija na dunajski in graški univerzi prav v dobo, ko se je Meinong intenzivno bavil z vprašanjem relacij (1878

⁵² Pozneje razlikuje Meinong tudi terminološko med enotami, ki so vsote, in enotami, ki se na vsoto grade; le prve imenuje v nadaljnjih spisih kompleksije, druge pa like (Gestalten).

do 1885)⁵³. Ni mu bilo torej znano le tozadevno Meinongovo publicirano delo, temveč še marsikaj, kar je v publikaciji izrečeno le med vrsticami, kar pa je prišlo pri skupnem seminar-skem delu gotovo do točnejše formulacije. V tem smislu, mislim, smem čitati Meinongove besede, namenjene Ehrenfelsu (Meinong jih je napisal v razpravi »Zur Psychologie der Komplexionen und Relationen«, ki ji je bila povod prav Ehrenfelsova razprava »Über Gestaltqualitäten«): »Da der Grundgedanke der vorstehend skizzierten Untersuchung, wie dem Autor wohl bekannt, schon bei verschiedenen Gelegenheiten und auf Grund verschiedenster Bedürfnisse in Erwägung gezogen worden ist, so kommt hier zunächst alles darauf an, in wieweit der Verfasser mit dem vor ihm kaum einmal in so bestimmter Weise erhobenen Anspruch recht behält, für seine Aufstellung den zwingenden Beweis erbracht zu haben.«⁵⁴

Da je poznal tudi Husserl Meinongove spise, vsaj njegovo teorijo relacij, je razvidno že iz citiranih mest, dasi Husserl v svojih spisih iz dobe, ki nas predvsem zanima, Meinonga v stiku z analizo likovnega problema nikjer ne navaja. Šele v »Logische Untersuchungen« 1900, II. str. 230 omenja, da so Ehrenfelsove »Gestaltqualitäten«, njegovi »figurale Momente« in Meinongovi »fundierte Inhalte« prav za prav isti pojav. Ne dotakne pa se pri tem vprašanja razvojne prioritete. Red, v katerem navaja posamezne zastopnike, pokaže mogoče, da je bilo tudi zanj odločeno to vprašanje z razvrstitvijo: Ehrenfels, Husserl, Meinong.

Kakor so pokazala izvajanja, pa se zdi, da je razvojna črta likovnega problema sledeča: časovno kakor idejno spada Meinong na izhodno točko; od njegove teorije sta odvisna Ehrenfels in Husserl, Mach pa je nudil obema gradivo, ki sta ga izoblikovala kot posebni slučaj predmetov višjega reda. Pripomniti je še, da Ehrenfelsova in Husserlova razprava za problem lika nista enako pomembni; Ehrenfelsu je problem lika centralno vprašanje, dočim se ga Husserl le mimogrede dotakne.

⁵³ »Alexius Meinong«, str. 4. v »Die deutsche Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen, 1921.

⁵⁴ Zur Psychologie der Komplexionen und Relationen, str. 247; podčrtala jaz.

Resumé: In der vorliegenden Abhandlung wird versucht, das moderne Gestaltproblem nicht von Mach-Ehrenfels, sondern von Meinong abzuleiten. Hierbei wird insbesondere auf den inneren Zusammenhang des Problems bei Meinong, Ehrenfels und Husserl hingewiesen, welcher der Meinongschen Theorie der Gegenstände höherer Ordnung zeitlichen und gedanklichen Vorrang zu geben scheint, während Mach mit seinen Beispielen, welche übrigens auch Ehrenfels und Husserl gegenüber prinzipiell verschieden zu deuten sind (z. B. die Melodie auch eine innere Angelegenheit der Tonempfindungen), nur dem einschlägigen Material nach auf Ehrenfels und Husserl Einfluß geübt haben mochte.

K TEORIJI DAVČNIH OPROSTITEV.

Dr. J. Ravnikar.

VII. Davčno-politične davčne oprostitev.

Na drugem mestu smo imenovali obdačbo sorazmerno krajšanje sredstev posameznika v korist potreb celokupnosti. S tega vidika je edini cilj obdačbe pridobivanje sredstev v svrhu zadovoljitve potreb celokupnosti, in sicer na oni način, ki najbolje ustreza ekonomskemu principu, da je nujnejše potrebe zadovoljiti pred manj nujnimi. Davčna zakonodaja, ki upošteva to načelo, mora obstoječe narodno gospodarstvo smatrati kot temeljno zidovje, na kojega se opira, upoštevajoč nosilnost njegovih posameznih delov, obenem pa kot kompliciran in občutljiv organizem, ki reagira na vsako vplivanje. S tega stališča je tedaj glavni pogoj obdačbe: ohranitev davčnih virov.

Temu nasprotno pojmovanje izraža ono načelo, ki hoče z obdačbo vplivati na naravni razvoj narodnega gospodarstva, na kojem teži, oziroma, ki hoče to gospodarstvo bistveno preustrojiti ozir. spremeniti. Pojavlja se celo ideja, vplivati potom obdačbe na socialno strukturo naroda in z obdačbo popraviti socialne krivice in izenačiti dohodke posameznih gospodarstev. Vprašanje, je-li tako pojmovanje obdačbe upravičeno ali pogrešno, je-li obdačba primerno sredstvo v take reformatorične namene, ne spada v okvir te razprave. Jasno pa je, da z istim davkom ni mogoče v polni meri doseči dva namena, zadovoljiti

potrebe celokupnosti, in pa spremeniti obstoječi temelj obdačbe. Isto velja seveda tudi za davčne oprostitve.

V širšem pomenu bi morali davčno-političnim prištevati vse oprostitve, kajti vsaka davčna oprostitvev je normativno-finalnega značaja, t. j. z vsako davčno normo zasleduje zakonodavec kak izvesten namen. V ožjem smislu pa hočemo tako označiti le one davčne oprostitve, kojih namen ne leži v bistvu obdačbe, kot smo ga obrazložili, marveč ki zasledujejo temu bistvu tuje cilje, skratka, ki donašajo v obdačbo tuj element.

Že stari davčni privilegiji so bili široko torišče davčne politike. Politična zaslomba in pomoč privilegiranih stanov je bila glavni namen večine teh oprostitvev. Da se je tudi gospodarska politika udejstvovala pri podelitvi davčnih privilegijev, je bilo že omenjeno. Celo početke socialne politike moremo tu zaslediti, za kar nam nudi davčna oprostitvev ubožnih ustanov izrazit primer.

Tudi moderna davčna politika si je izbrala različne davke, da z njih oprostitvami zasleduje svoje cilje. Razločevati moremo tri glavne skupine teh ciljev davčne politike, in sicer: a) ekonomske, b) socialne in humanitarne, c) kulturne in zdravstvene.

Nekatere davčne oprostitve ekonomsko-političnega značaja so temporerne. Učinkujejo naj le kot stimulans, kot vaba za producenta. (N. pr. oprostitvev vinogradov z domačo trto, zemljišč z novimi zasadi slivnikov in oljčij, pogozdena zemljišča, olajšave za nove zgradbe.) Pa ravno v tem se zrcali njih pristno-politični značaj. Tudi s trajnimi oprostitvami zasleduje ekonomska politika različne cilje, n. pr. buditev in gojitev štedljivosti pri gospodarsko šibkejših slojih prebivalstva. Čl. 63 zakona o neposrednih davkih je v svoji prvotni obliki popolnoma oproščal rentnine obresti hranilnih vlog pri onih zavodih, ki so namenjeni tem slojem, namreč pri poštni hranilnici in nekaterih zadrugah. Drugi specialni zakoni propaĝirajo nakup državnih vrednostnih papirjev na ta način, da oproščajo tudi obresti teh papirjev rentnine.

V dobesednem smislu zakonske definicije davčne norme se nam prikazujejo mnoge davčne oprostitve kot pristna izjema dotične norme, ne v notranjih zakonih obdačbe osnovana, temveč diktirana od ciljev davčne politike. Čl. 29 zakona o neposrednih davkih n. pr. normira davčno obveznost glede zgradarine za vse zgradbe, ki so namenjene za prebivanje ali drugo

trajno uporabo. V smislu te definicije bi bilo šteti med pristne izjeme, t. j. med davčno-politične oprostitve, večino v čl. 32 naštetih slučajev, tako: oprostitve cerkva, bolnišnic, muzejev, razstav i. dr. Presojajmo pa te določbe po duhu zakona! Cit. zakon hoče v načelu zajeti le direktni dobiček, ali pa vsaj možni dobiček (namen dobička). S tega vidika so našteje določbe le pojasnila in komentarji davčne definicije, skratka, davčno-politične oprostitve se razblinijo v enostavne legislativno-tehnične. Element davčne politike seveda s tem ni zginit, iskati ga je treba že v davčni normi, v celem sistemu obdačbe, ne pa v posamezni davčni oprostitvi.

Izrazit namen, favorizirati produkcijo napram trgovini, očituje naš zakon o neposrednih davkih v čl. 32, t. 7, ki določa zgradarinsko prostost industrijskih zgradb, toda le tedaj in toliko, kolikor ne služijo za prodajalne. V socialnem pogledu seveda je ta določba dokaj pogrešena, saj treba plačevati zgradarino za delavnice najrevnejših obrtnikov!

Da je cit. zakon posebno naklonjen kmečkemu stanu, nam kaže med drugim določba čl. 32, t. 15, ki oprošča davka zgradbe, ki služijo izključno kmetovalcem in njih delavcem za prebivanje po vaseh. Iskati globlji zakonodavčev namen pri takih določbah, bi nas zavedlo predaleč.

Najvažnejše socialno-politične določbe našega zakona o neposrednih davkih so oprostitve čl. 32, t. 16 za zgradbe podjetij, ki služijo za brezplačno prebivanje njih delavcev in pa začasna oprostitve zemljišč kolonistov. (Čl. 11 t. 4.)

VIII. Davčna oprostitve eksistenčnega minima.

1. Večina novejših teoretikov si je v nasprotju s starejšimi edina v naziranju, da je treba najnujnejše življenske potrebe, t. zv. eksistenčni minimum, pustiti neokrnjene in oprostiti vsake obdavčbe. Niso si pa edini niti glede vprašanja, katere življenske potrebe je šteti med najnujnejše, skratka, glede višine eksistenčnega minima, niti glede vprašanja, kaj je sploh eksistenčni minimum. Glede slednjega vprašanja si stoji nasproti dvoje naziranj, eno, ki priznava le najnižji, najskromnejši preživnini pravico neokrnjenosti, in drugo, ki razume pod eksistenčnim minimumom »stanu primerno« preživnino. Večina teoretikov pripada prvemu naziranju, dočim ima druga teza le malo zagovornikov (n. pr. K. Klock).

Izmed starejših zagovornikov davčne prostosti preživitve naj omenim Seckendorfa, ki se je zavzel za davčno oprostitve siromakov od glavarine; temu slede¹ Justi (1766), Sonnenfels (1787), Bentham (1795), Sismondi (1819) in Moshann, ki utemeljuje eksistenčni minimum takole: »Pravica do potrebne alimentacije samega sebe kakor tudi družine, sledi iz prirojene dolžnosti samovzdrževanja. Vlada, ki ne bi upoštevala teh posvečenih pravic človeštva pri izmeri prispevkov, ter bi jih s svojimi zahtevami prikrajševala, bi rekla: daj meni, ti in tvoji pa stradajte!«²

Kot rečeno, stoji novejša teorija na stališču, da je le davčna prostost najnižjih življenskih potreb upravičena. Značilno definira eksistenčni minimum Schanz kot »oni znesek dohodkov, ki je potreben posamezniku oz. njegovi družini, da ž i v o - t a r i«³, ter ga utemeljuje tako: Davčno dolžnost omejuje možnost njene izpolnitve. Življenski pogoji države so sicer višje vrste kot oni posameznika, zato so v sili upravičene neomejene žrtve premoženja, da celo življenja posameznikov. Toda država ima tudi dolžnosti napram svojim pripadnikom in ne sme ukreniti ničesar, kar bi eksistenco njenih članov trajno ogrozilo. Iz tega deducira Schanz, da prične pravica, pobirati davek, šele na oni točki, kjer presega dohodek posameznika potrebe za ohranitev življenja, zdravja in delovne moči. »Kjer pričanja užitek pogrešljivega, tam pričanja d a v č n a z m o ž - n o s t.«

Tudi Gerloffova izvajanja o eksistenčnem minimu temelje na pojmu davčne zmožnosti. »Davčna zmožnost pričanja šele pri onem obsegu dobrin, ki presega najnujnejše življenske potrebe.« Vendar šteje k eksistenčnemu minimu poleg potreb fizične eksistence tudi kulturne potrebe. Odreka pa upravičenost davčne prostosti s t a n o v s k i m potrebam, z razloga, ker iste ne služijo pri raznih stanovskih razredih potrebam iste nujnosti.«⁴

¹ Iz G. v. Schanzovega članka »Existenzminimum und seine Steuerfreiheit« v Handwörterbuch der Staatswissenschaften.

² Iz: Eheberg, »Die Steuer« v Handwörterbuch der Staatswissenschaften.

³ G. v. Schanz, l. c.

⁴ Wilhelm Gerloff: »Steuerwirtschaftslehre« § 19.

Oprostitev eksistenčnega minima odklanja do srede 19. stoletja še večina finančnih teoretikov. Še Cohn (1889)⁵ navaja proti tej oprostitvi m. dr. sledeče ugovore:

»Na vsak način je s stališča današnjega naziranja nasprotovati pojmovanju, ki priznava državi njene zahteve šele takrat, ko je zadoščeno življenskim potrebam (sc. posameznikov); saj spada država pred vsemi stvarmi k tem življenskim potrebam in so tedaj državne potrebe del življenskih potreb posameznika.« Dočim označuje Schanz to naziranje o državi preidealistično in praktično neizvedljivo, se mi zdi trditev, da je kaka državna potreba nujnejša kot n. pr. prehrana posameznikov, vsaj za normalne razmere, nevzdržna.

Kot drug razlog proti oprostitvi eksistenčnega minima navaja Cohn njega neizvedljivost: »Eksistenčni minimum ni fizična, temveč moralčna količina, ki je že vsled svojih historičnih podlag podvržena razvojni spremembi; ravno tako pa je na drugi strani vrstni red državnih potreb v krogu celokupnih potreb naroda odvisen od moralnih faktorjev, ki po času, narodih in ustavah menjavajo.« K temu pripominja Schanz zelo umestno, da mora zakonodavec s takimi spremenljivimi faktorji vedno računati. Kako bi bil sicer mogoč obstoj drugih pravnih panog, na pr. kazenskega prava?

Proti eksistenčnemu minimumu se navaja tudi razlog, da nasprotuje načelom politične etike, zahtevati za one, ki ne plačujejo davkov, iste politične pravice, kot za one, na kojih slone vsa davčna bremena, in da nastane z razširjenjem davčne prostosti nevarnost nasilja davka proste večine nad plačujočo manjšino⁶. K temu je pripomniti, da obstoja nevarnost nasilja istotako z nasprotne strani, t. j. s strani plačujoče, a tudi politično močnejše manjšine napram brezpravni večini in da se je ta premoč tudi ponovno izrabljala. Ugovor o politični etiki pa bazira na pogrešnem pojmovanju, da sta državljanska pravica in davčna storitev dve komenzurabilni količini.

Proti koncu 19. stoletja si je priborilo načelo o oprostitvi eksistenčnega minima polagoma splošno priznanje. S postulatom pravičnosti, ki je bil takrat splošno priznan, so skušali

⁵ Cohn: »Finanzwissenschaft«. Cohnova izvajanja so povzeta iz že cit. Schanzovega članka.

⁶ V nekaterih švicarskih kantonih je uveden nekaj davek na volivno pravico.

oprostitev eksistenčnega minima spraviti na ta način v sklad, da so jo označili kot izjemo načela »splošnosti«. Tako na pr. Stein, Wagner, Eheberg. Temu nasproti veljajo Schanzu kot prave izjeme principa splošnosti le pretirane oprostitve eksistenčnega minima, ki jih imenuje davčne privilegije.

Teorije, kojim izhodišče je postulat pravičnosti, pravi Ritschl⁷, tedaj nauk o splošnosti in enakomernosti v obdavčbi, se zapletajo v največja protislovja, če skušajo oprostitve eksistenčnega minima utemeljiti, ker je navedeni postulat bistvu obdačbe popolnoma tuje merilo. Kako si je pomagal iz zadrege Wagner, smo že omenili.

2. Če hočemo problem davčne oprostitve eksistenčnega minima presoditi s čisto ekonomskega vidika, brez uporabe meril, ki so bistvu obdačbe tuja (socialna pravičnost, politična etika), tedaj s stališča, ki vidi v obdačbi zgolj ekonomski pojav, namreč prikrajšbo potreb posameznika v korist celokupnosti, tedaj si moramo še enkrat predočiti ono kardinalno ekonomsko načelo, ki veli, da je treba raznolične potrebe sorazmerno prikrajšati, ako dana množina dobrin ne zadostuje vsem, in sicer tako, da je nujnejšim potrebam dati prednost pred manj nujnimi. V celokupnem gospodarskem življenju si stoje nasproti dve skupini potreb: potrebe posameznikov in potrebe celokupnosti (v kakršnikoli formi: države, občine itd.). Vsaka teh skupin pa je po svoji nujnosti graduirana v nešteto stopenj, in sicer ne le tako, da obsega vsaka teh stopenj izvestne kategorije potreb (predmetna, kvalitativna gradacija), temveč tudi izvestno intenziteto iste kategorije (kvantitativna gradacija).

Težkoča, uporabljati pri presoji eksistenčnega minima naše ekonomsko načelo, obstoji v tem, da moramo primerjati potrebe posameznika 1. s potrebami drugih posameznikov, 2. s potrebami celokupnosti.

Uporaba ekonomskega principa pri medsebojni cenitvi potreb posameznikov bi sama na sebi, konsekventno izvedena, morala dovesti do tega, da se dohodki iznad gotove meje obdačijo s 100%-no davčno stopnjo, skratka da se z davkom odvzamejo, kajti jasno je, da nižji dohodki služijo nujnejšim potrebam kot višji. Toda davčna zakonodaja, ki bi tako postopala, bi si izpodkopavala lastne temelje. Z oddajo dohodkov

⁷ Dr. Hans Ritschl, Theorie der Staatswirtschaft und Besteuerung.

iznad gotove meje bi prenehal vsak impulz, pridobivati dohodke preko one točke. Davčno mejo bi bilo treba kmalu pomakniti navzdol in ponavljal bi se isti proces, seveda na škodo finančnega efekta obdačbe. Niveliranje dohodkov pa bi razkrajajoče vplivalo na današnji ustroj narodnega gospodarstva, kojega jedro je ravno tvoritev kapitala. Obdačba je pač popolnoma nerabno sredstvo preustroja gospodarskih in socialnih prilik. Vidimo tedaj, da so dane uporabi našega ekonomskega principa pri medsebojni oceni potreb posameznikov gotove meje, ki zopet izvirajo iz vezanosti obdačbe na njene notranje zakone.

K jedru problema pa nas še le dovede primerjava potreb posameznika s potrebami celokupnosti. Javni izdatki so deloma taki, ki služijo neposredno najnujnejšim potrebam posameznikov (na pr. splošne bolnice), ali pa tudi njih kulturnim zahtevam (na pr. javna kopališča). S takimi izdatki se zmanjša obseg poedinčevih potreb, in sicer z večjim ekonomskim učinkom, kakor pa, če bi se vsakemu posamezniku prepustilo, da na »lasten račun« zadovolji dotično potrebo. Izdatki za splošno bolnico n. pr. so manjši, kot pa vsota izdatkov vseh posameznikov, ki bi sicer morali iskati zdravniško pomoč v privatnih sanatorijih. Takim celokupnostnim potrebam je dati prednost pred istovetnimi delnimi potrebami posameznikov, pa bodi na škodo eksistenčnega minima, po ekonomskem postulat, ki zahteva največji gospodarski učinek z najmanjšimi stroški.

Drugi javni izdatki služijo manj nujnim potrebam celokupnosti in ne prinašajo neposrednih koristi posameznikom (kot n. pr. gradnja luksurioznih javnih poslopij, reprezentacijski stroški v inozemstvu) deloma prinašajo koristi le izvestnim krogom (na pr. gradnja avtomobilskih cest). Tu pride do uporabe ekonomskega načela o sorazmerni kratitvi potreb po njih nujnosti. Dokler je sredstev dovolj za manj nujne potrebe celokupnosti, je treba pustiti nujnejše potrebe posameznikov neokrnjene. Tako sledi načelna oprostitve eksistenčnega minima iz ekonomskega pojmovanja obdačbe in temelji v notranjih zakonih njene vezanosti.

Doslej smo obravnavali vprašanje z vidika normalnih finančnih razmer v državi. Preostane še vprašanje, da-li je neokrnjenost eksistenčnega minima upravičena tudi tedaj, če se državne finance bistveno poslabšajo, bodisi vsled novih

nujnih potreb (vojna), bodisi vsled pojanja državnih dohodkov, in sicer tako, da si stoje nasproti le še najnujnejše eksistenčne potrebe celokupnosti in pa posameznikov. Priznati moramo, da je država, če rabim že navedene besede Schanzove, upravičena »v sili zahtevati neomejene žrtve premoženja, da, celo življenja«, če gre tedaj za akutno nevarnost obstoja države same. Nikakor pa tega ne moremo priznati državi, ki se nahaja v latentni eksistenčni krizi, bodisi vsled slabega gospodarstva bodisi vseld pomanjkanja naravnih eksistenčnih pogojev, pravice nalagati svojim članom trajne muke in žrtve, ki gredo preko njih moči. Taka država je izgubila pravico do samostojne eksistence.

3. Pozitivna zakonodaja. Sledeči podatki, povzeti po cit. Schanzovem članku, nam nudijo sliko o konstantnem naraščanju višine eksistenčnega minima izza srede 19. stoletja v Nemčiji, Franciji, Angliji in Zed. državah. Obenem nam pričajo, da je višina eksistenčnega minima merilo finančnega blagostanja v državi in življenskega standarda njenega prebivalstva.

Upoštevanje eksistenčnega minima zasledimo že v starem veku, pozneje v genueskih in benečanskih zakonih. Pittov dohodninski zakon iz l. 1798 je določil njega višino z 60 Lst. — Po Baselskem dohodninskem zakonu iz l. 1840 so bili oproščeni davka dohodki samic, vdov in sirot do 500 Fr., ter mezde poslov, pomočnikov, dninarjev in nekaterih tovarniških delavcev. Bavarski zakon iz l. 1848 je oprostil dohodke samskih oseb do 250 Fl., družine do 3 nepreskrbljenih otrok do 400 Fl., z nad 3 otroci do 500 Fl. Ta meja se je pozneje znižala. Badenski zakon o dohodnini je določal prostost dohodkov za samske do 200 Fl., za družine do 300 Fl. Število otrok so pričele upoštevati zakonodaje v Hamburgu l. 1881, v Lübecku l. 1889, na Pruskem l. 1891. Pred prevratom je znašal eksistenčni minimum v Nemčiji od 300 do 1000 Mk, po zakonu iz l. 1920 pa 1500 Mk. Po osnutku doh. zakona iz l. 1925 pričanja obdačba pri 900 Mk, in sicer se pri vsakem dohodku izloči 600 Mk kot eksistenčni minimum. Pri dohodkih nad 12.000 preneha ta izločitev.

V Franciji je po zakonu iz l. 1914 znašal eksistenčni minimum 5000 frc. Od večjih dohodkov so bili dovoljeni sledeči odbitki: za poročene 2000 frc., za starše preko 70 let in otroke po 1999 frc. Po sedanjem stanju znaša eksistenčni minimum 7000 frc., za poročence 10.000 frc., ki se zviša za vsakega

otroka za 3000 frc. Tudi pri službenih prejemkih znaša eksistenčni minimum 6000 do 7000 frc.

V Angliji je določil Peelov dohodninski zakon iz l. 1842 mejo davka prostih dohodkov Lst. 150, ki se je v nastopnih letih takole menjavala: L. 1842—1853: 150 Lst; l. 1854—1876: 100 Lst (za doh. 100—150 Lst. se je davek znižal); l. 1877 do 1894: 150 Lst; l. 1895—1914: 160 Lst; l. 1915—1916: 130 Lst; izza l. 1920: 135 Lst; za službene prejemke 150 Lst, za poročene 225 Lst, za službene prejemke poročenih 250 Lst. Izza l. 1909/10 se upošteva število otrok. Za vsakega otroka se je odbilo od dohodkov 10 Lst, sedaj 27—36 Lst.

V Zed. državah Amerike znaša po zakonu iz l. 1924 eksistenčni minimum za samce 1000 \$, za poročeni par 2500 \$, za vsako alimentirano osebo pod 18 leti 400 \$.

V Sloveniji in Dalmaciji je znašal eksistenčni minimum izza uveljavljenja zakona o osebnih davkih (1896) 1200 K in izza l. 1914 1600 K. V Hrvatski in Slavoniji je Wekerlova dohodarina l. 1909 fiksirala eksistenčni minimum z 800 K, ki se je v vojni polagoma stopnjeval in znašal l. 1916 celo 10.000 K. Šele naš finančni zakon za l. 1920/21 je unificiral eksistenčni minimum za vse pokrajine, kjer se je pobirala dohodarina, na 1200 Din. V hrvatskih pokrajinah je bil ta znesek dvignjen za leta 1924, 1925 in 1926 na 2500 Din, v Sloveniji in Dalmaciji pa l. 1926 na 5000 Din. Leta 1927 je znašal v vseh navedenih pokrajinah 6000 Din, leta 1928 pa 12.000 Din.

IX. Davčne oprostite zadrug.

1. Doslej smo zadrugištvo namenoma izločili iz našega razmotrivanja, ker davčnih oprostitev, ki se nanašajo na ta pojav gospodarskega življenja, nismo mogli uvrstiti med obravnavane kategorije, dokler ga nismo, kolikor je v zvezi z obdačbo, podrobneje analizirali.

Davčne oprostite in olajšave v prid zadrugištvu zavzemajo v moderni davčni zakonodaji odlično mesto. Minuciozno je bil izdelan v tem pogledu avstrijski zakon o osebnih davkih iz l. 1896 in njega izvršilni predpis. Naš zakon o neposrednih davkih je materijo precej poenostavil, mnoge nianse zabrisal, druge na novo zarisal, v splošnem pa obseg teh davčnih oprostitev znatno razširil. V inozemski zakonodaji, zlasti v nemški,

pa opazimo v zadnjem času stremljenje, da se davčne oprostitve zadrug, predvsem konzumnih, omeje. O razlogih tega stremjenja nam bo še govoriti.

Če primerjamo na združništvo se nanašajoče določbe avstrijskega in našega zakona, opazimo zanimive divergence že v subsumiranju zadrug med davku podvržena podjetja. Avstr. zakon deli zadruge v dve glavni skupini: v one, ki ne omejujejo poslovanja na svoje člane, ter one, ki se drže te omejitve. Prvo skupino prišteva zakon k »pridobitnim« podjetjem, drugo pa k »občekoristnim podjetjem in združitvam za vzajemno pomoč«. Dočim je prva skupina brezpogojno podvržena davčni dolžnosti, dasi z omiljeno davčno lestvico, priznava zakon združitvam druge skupine pod gotovimi pogoji deloma popolno davčno prostost, deloma davčne ugodnosti, ki obstoje poglavitno v tem, da podlegajo te »ugodnostne« zadruge obdačbi le, ako presega čisti dobiček izvesten znesek.

Dočim so po avstr. zakonu podvržena davku, nazvanem »pridobnina«, vsa podjetja, ki so zavezana javnemu polaganju računov, našteva pa posamezna podjetja le eksemplikatивно, navaja naš zakon o neposrednjih davkih ona podjetja, ki podlegajo »davku na dobiček«, taksativno, ter imenuje med drugimi izrazito kapitalističnimi ustanovami v isti vrsti tudi zadruge. Davka oproščene pa so po tem zakonu sledeče zadruge:

a) vse zadruge (in agrarne zajednice) ter njihove zveze, osnovane po zakonu o zadrugarstvu pod gotovimi pogoji (ako šteje zveza najmanj 20 zadrug, ako ne dele dobička, ako ne dajejo članom upravnega in nadzornega odbora tantijem, in ako se njihove rezerve v nobenem slučaju ne morejo deliti med člane),

b) nabavljalne zadruge državnih uslužbencev in njihov savez, osnovan po zakonu od 5. decembra 1920,

c) brez cilja zaslužka po načelu vzajemnosti osnovane združitve in zadruge (kakor tudi samostalni fondi, ki jih ustanavljajo javna telesa in podjetniki za svoje nameščence v svrhu zavarovanja),

č) vodne zadruge.

Poleg tega oprošča zakon pri nabavljalnih (konzumnih), kreditnih, produktivnih, prodajnih, zdravstvenih, samopodpornih in sličnih zadrugah ter njihovih zvezah pod gotovimi pogoji

oni del presežka (sc. dobička) ali pa cel presežek, ki se po pravilih deli med člane v razmerju poslovanja z zadrugo.

2. Zadruga se ustanovlja v najraznovrstnejše svrhe. Vedno pa je zadruga združitev več oseb ali gospodarstev v svrhu skupnega zasledovanja enakosmernih ekonomskih interesov njenih članov, in sicer potom neposrednjega sodelovanja zadružnikov⁸. S tem je podan bistveni znak zadruge, ki jo loči od kapitalističnega družabnega podjetja, kjer je izražena udeležba zgolj v materialnem prispevanju in razdelitvi dobička v razmerju tega prispevanja, dočim so zadružniki deležni koristi v razmerju osebnega udeještvovanja ozir. porabe obrata. Nadaljnji karakteristični znaki zadruge so: nezaključenost števila članov, njih enakopravnost neglede na število deležev ter omejitev kumulacije glasov. (Pri tem je omeniti, da bi konsekvantna izvedba zadružne ideje morala dovesti do načela, da sme imeti vsak zadružnik le en delež.)

V naši zakonodaji so izražena ta načela takole:

1. Avstr. zakon z dne 9. aprila 1873 d. z. št. 70 o zadrugah, ki mu je bil vzgled nemški zadružni zakon, določa v § 1., da se imajo uporabljati določbe tega zakona le na društva z nezaključnim številom članov, ki imajo namen pospeševati pridobivanje ali gospodarstvo svojih članov s skupnim obratovanjem ali podeljevanjem kredita,

2. zakon o zemljoradničkim i zanatskim zadrugama z dne 3. decembra 1898 določa v čl. 40 odst. 2: »Na skupščini svaki zadrugar ima pravo samo na jedan glas« in v čl. 40 odst. 5: »Jedan punomoćnik ne može zastupati više od jednoğ zadrugara,«

3. zakon o neposrednih davkih z dne 8. februarja 1928 navaja v čl. 84 med pogoji za pridobitev davčnih ugodnosti, da se »članom, ki imajo samo en delež, da enako pravico na interes, kakor onim, ki imajo več deležev«⁹.

⁸ To sodelovanje ne obstoji pri vseh zadrugah v osebnem udeještvovanju, temveč se pri nekaterih omejuje na uporabo obrata (tako pri vseh tkzv. distributivnih zadrugah).

⁹ Na letni skupščini Glavne zadružne zveze v Beogradu dne 16. junija 1929, ki je sprejela načrt novega zakona o gospodarskih zadrugah, se je pojavila z izvestne strani celo zahteva, da sme imeti vsak posamezni družabnik le en glas.

Določbi pod 1) in 2) sta davčnopravno relevantni zato, ker čl. 76, t. 7 zak. o neposrednih davkih, kot že povedano, oprošča davka le one zadrüge, ki so »osnovane po zakonih o zadru-garstvu«.

Rekli smo, da je motiv združitve v zadrügo vedno eko-nomska interesna skupnost izvestne skupine posameznikov. Po njih članstvu jih moremo ločiti v dve glavni skupini: v zdru-žitve potrošnih in v združitve produkcijskih gospodarstev.

a) Potrošna gospodarstva se združujejo le v svrhu skup-nega zasledovanja delnih ekonomskih nalog, n. pr. cenejše nabave živiljenskih potrebščin (konzumne zadrüge), cenejše gradnje stanovanj (stavbne zadrüge) itd. Posamezni člani obdrže pri tem tipu redoma svojo samostojno ekonomsko eksistenco kot potrošna gospodarstva. Tako tesne združitve posamez-nikov, da zgube le-ti svojo ekonomsko samostojnost, najdemo danes le pri samostanskih korporacijah.

b) Produkcijska gospodarstva se združujejo v razne svrhe, a tudi tu prevzame zadrüga večinoma le del ekonomskih nalog svojih članov. To nam kaže že površen pregled najbolj razšir-jenih tipov te vrste zadrüg, kot so: sirovinske zadrüge (skupna nabava sirovin), kmetijske strojne zadrüge (skupna nabava, oz. uporaba strojev), skladiščne in prodajne zadrüge (skupne pro-dajalne agrarnih producentov), mlekarске in sirarske zadrüge (skupna prodaja in predelava mleka), pašne zadrüge itd.

Zadrüge, ki se pečajo s kreditnimi in denarnimi posli, so združitve potrošnih ali pa produkcijskih gospodarstev, in le redkokdaj mešanega značaja.

Glavni namen dosedaj navedenih vrst je 1. zboljšanje eko-nomske tehnike, ki ga zasledujejo zadrüge predvsem z izlo-čitvijo vmesne trgovine in zmanjšanja režijskih in produkcijskih stroškov potom združitve gotovih obratnih oz. produkcijskih faz, 2. ojačenje gospodarske samostojnosti zadrügarjev in neodvis-nosti od velepodjetnika oz. velekapitala.

Poleg navedenih vrst pa obstoja še drug zadružni tip, ki se od ostalih bistveno razlikuje. To so one produktivne zadrüge, ki so v svoje obratovanje zajele celotni produkcijski proces, ki bi se sicer vršil posamič v podjetjih njihovih članov. Samostojna ekonomska eksistenca posameznih produk-cijskih gospodarstev, ki so se združila v tako zadrügo, je pre-nehala in njeni člani prejema jo korist le v obliki participacije

na celotnem dobičku. Ta »capitis deminutio« v ekonomski samostojnosti pa nastopi le v slučaju, če se že obstoječi obrati združijo v skupen združni obrat, nasprotno pa je mogoče, da se zadrugarji povspnejo na višjo stopnjo ekonomske samostojnosti, če so se poprej nahajali v gospodarski odvisnosti, n. pr. v službenem razmerju. Samostojni obrtniki, ki se združijo v tako zadrugo, zgube svojo gospodarsko samostojnost, mezdni delavci pa, ki ustanove zadrugo tega tipa, postanejo sami podjetniki.

Kot bomo videli, tiči ravno v kriteriju gospodarske samostojnosti združnih članov jedro fiskalnega problema združnih davčnih oprostitev.

3. Brez dvoma je, da obstoji med kapitalistično produkcijo in blagovno cirkulacijo ter med zadrugarškim obratovalnim sistemom načelen antagonizem. Saj je temeljna ideja združništva obramba gospodarsko slabjših pred izkoriščanjem velekapitala. Z združnim gibanjem je nastal nov faktor, ki zamore preustrojiti tako socialno, kakor tudi ekonomsko strukturo svojega območja. Na socialno strukturo vplivajo zadruge s svojim principom kooperacije, ki obstoji v nalogi, nadomestiti mezdno razmerje med delavcem in kapitalistom, na ekonomsko strukturo pa s principom kritja potreb, ki naj nadomesti prosto trgovino.

Ta ekonomski učinek združništva nas predvsem zanima, če motrimo združno gibanje z vidika obdačbe, kajti trgovina je eden glavnih temeljev vsakega davčnega sistema naše dobe. Izločitev vmesne trgovine je naloga onih zadrug, ki se bavijo nakupom potrebščin za svoje člane¹⁰, ki hočejo tedaj z direktnim nakupom pri producentu doseči znižanje cen. Isti cilj, namreč direktni stik konzumenta s producentom pa zasledujejo tudi prodajne zadruge, ki razpečavajo produkte svojih članov. Ker sta oba tipa pod izvestnimi pogoji deležna davčnih ugodnosti, je njih konkurenca za prosto trgovino dokaj občutna, tako da je ponekod vsled združniškega obratovanja, če tudi strogo na članstvo omejenega, trgovina resno ogrožena.

S fiskalnega stališča bi bile tedaj davčne oprostitve in ugodnosti občuten minus. Vendar pa je treba upoštevati, da združništvo ojačuje ekonomsko moč posamnih gospodarstev, in sicer

¹⁰ Schulze-Delitzsch jih imenuje »distributivne zadruge«. K potrebščinam je šteti tudi kredit, zavarovanje itd. Distributivne zadruge obsežajo tedaj tudi kreditne, zavarovalne, in sploh zadruge, ki se pečajo z denarnimi posli.

ne le produkcijskih (malih poljedelcev, obrtnikov, rokodelcev), marveč tudi potrošnih (konzumentov). Vprašanje je le, če se ta porast ekonomske moči izraža tudi v davčnem efektu. Pri nekaterih produkcijskih gospodarstvih, seveda le onih, ki so si vkljub združitvi ohranili svojo samostojno individualnost, o tem ni dvomiti. Obrtnikom, rokodelcem na pr. nudijo zadruga s cenejšo preskrbo sirovin, podeljevanjem kredita po nizki obrestni meri itd. koristi, kojih učinki se neposredno pokažejo v naraščanju njih davčne moči in davčnem efektu. Pri drugih, na pr. kmetijskih gospodarstvih, ta neposredni učinek pogrešamo. Ekonomska moč teh gospodarstev po zaslugi združništva sicer narašča, zavisi pa dostikrat od davčnega sistema in njega elasticitete, kdaj ali če se pozitivni davčni efekt sploh pokaže. Na vsak način pa učinkuje združno gibanje na pregrupacijo ekonomskih temeljev obdačbe, ki zahteva preustroja v davčnem sistemu in ki je vsekakor v kvar davčnemu efektu.

Pri združitvah potrošnih gospodarstev pa fiskalni efekt, ki smo ga opazili pri nekaterih zadrukah producentov, sploh izostane. Koristi, ki jih prejema potrošniki od svojih zadrug, se pokažejo v zmanjšanju njih izdatkov, dočim ostanejo dohodki neizpremenjeni. Da se fiskalni manko izravna, bi moral konsekventni fiskalist eksistenčni minimum znižati. Pri obravnavi te vrste davčnih oprostitev pa smo opazili, da je davka prosti eksistenčni minimum izza srede 19. stoletja skoraj v vseh državah stalno naraščal, če pa je fluktuiral, je gotovo iskati vzroka vse drugje, kot pa v porasti gospodarske moči potrošnikov vsled združnega razmaha.

V splošnem lahko trdimo, da so združne davčne oprostitve in ugodnosti s fiskalnega vidika a) deloma resignativnega značaja, v fiskalnem pogledu tedaj absoluten minus, ki zahteva izravnavo potom drugih fiskalnih sredstev; b) deloma spekulativnega značaja, ker pričakuje od njih zakonodavec splošni napredek v narodnem gospodarstvu in s tem prej ali slej pozitiven davčni efekt.

V tem smislu so davčne oprostitve in ugodnosti zadrug izrazito davčno-politična kategorija, tedaj pojav, kojega bistvo leži izven notranjih, obdačbi imanentnih zakonov.

4. V povsem drugi luči pa se nam pokažejo davčne oprostitve zadrug, če jih motrimo kot davčno-pravni problem,

ter jih s tega vidika analiziramo. Naša opredelitev zadrug po notranjih, organskih momentih nam bo pri tem dobro služila.

a) Združitve potrošnih gospodarstev. Kot že omenjeno, ne spadajo tu sem le zadruge, ki se bavijo z blagovnimi, marveč tudi one, ki se pečajo z denarnimi posli (kreditne, zavarovalne in slične zadruge). Dasi izkazujejo te zadruge, slično kot druga podjetja perijodično večji ali manjši presežek, vendar tega presežka ne moremo imenovati dobiček v kapitalističnem smislu in te zadruge po svoji naravi, če se vrši njih poslovanje res v združnem duhu, sploh ne morejo imeti namena dobička. To vidimo že iz načina, kako se njih vsakoletni presežek razdeli. Če se porabi deloma v rezervne namene, kot ojačevalno sredstvo združnih temeljev, to nikakor ne nasprotuje združnemu duhu. Lahko pa se tudi razdeli med člane. Gre le za to, na kak način se izvrši ta razdelitev. Konzumna zadruga na pr., ki bi razdelila svoj presežek po višini deležev, tedaj v obliki višjega obrestovanja deležne vloge, ali pa tudi v enakih delih med člane, bi zgubila značaj čiste zadruge in se približala kapitalističnemu podjetju. Če pa razdeli presežek po razmerju poslovanja članov z zadrugo, ni bistvu nič drugega, kakor distribucija konzumnega blaga (ali pri kreditnih zadrugah: kredita) po nižjih cenah, le v drugi, tehnično prikladnejši obliki. Ta moment uvažuje v polni meri naš zakon o neposrednih davkih, v že cit. čl. 84, ki je v smislu naših razmotrivanj le nekak komentar k čl. 76, t. 7, in pojasnjuje, česa pod »dobičkom« ni razumeti.

Do istega rezultata pridemo po drugi miselni poti. Moderni davčni sistemi temelje na principu čiste osebne dohodarine ali pa na principu donosnosti, dostikrat tudi na kombinaciji obeh načel. Po čistem dohodarinskem sistemu odpadejo vsa podjetja, tedaj tudi zadruge eo ipso iz obdačbe. Bistvo donosnih davkov pa je, da se pobirajo od »brezdelnega« donosa, ali pa od pridobivanja v kapitalističnem smislu, tedaj trajnega delovanja z namenom dobička. Združitve potrošnih gospodarstev pa niso pridobitna podjetja, ona služijo le gospodarstvu svojih članov. Koristi, oz. »dobiček« od zadrug imajo le potrošna gospodarstva njenih članov. Vsako potrošno gospodarstvo pa obstoji iz dveh ekonomskih sfer, iz »dohodarske« in »potrošne«. Prva obsega brigo za pridobivanje sredstev (»dohodkov«), drugi pa pripada naloga, ta pridobljena sredstva po ekonomskih načelih kar najracionalneje porabljati. Le prva more biti temelj ob-

dačbe po donosnem sistemu, dočim služi druga v eksploatacijo indirektnim davkom. Tu obravnavane zadruge nimajo z »dohodarsko« sfero nobenega opravka, one so združitve »potrošnih« sfer, zato je jasno, da bi obdačba teh zadrug nasprotovala pojmu direktnih davkov.

Po obeh potih pridemo tedaj do zaključka, da so oprostitve tu obravnavanih zadrug od direktnih davkov le tehnična pojasnila davčnega principa v negativnem smislu, po naši opredelitvi v VI. poglavju jih je tedaj prištevati k legislativno - tehničnim davčnim oprostitvam.

Drugače je z indirektnimi davki, kojim služi za temelj potrošna stran gospodarstev. Za oprostitve zadrug od indirektnih davkov ne najdemo nobenega, niti tehničnega, niti iz notranje racionalnosti izvirajočega razloga, zato jim moramo pripisovati, v kolikor obstoje, čisto davčno-politični značaj. V moderni zakonodaji jih bomo težko kje zasledili, posebno pri trošarini, tej najvažnejši formi davkov, ki se obračajo do potrošnika. Naš zakon o trošarini jih ne pozna. Tembolj pa se je čuditi, da priznava naš zakon o davku na poslovni promet zadrugam dalekosežne oprostitve. Dasi se ta davek pobira od prometa, je davčno breme vendar naprteno potrošniku, tangira tedaj potrošno sfero gospodarstev. Ne bomo se motili, če trdimo, da pri teh davčnih oprostitvah niso bili merodajni toliko davčno-politični motivi, temveč pogrešno teoretično pojmovanje te davčne oblike.

b) Oglejmo si združitve produkcijski gospodarstev, in sicer one, ki so prevzele le del gospodarskih nalog svojih članov! Ker so si ti zadrugarji ohranili svojo samostojno gospodarsko individualnost, tudi niso prenehali biti davčni subjekti. Preiskati nam je sedaj, kako vpliva njih zadržno udejstvovanje na njihovo davčno zmožnost kot samostojne davčne subjekte v sistemu donosnih davkov.

Pri produkcijskih gospodarstvih, kojim se odmerja davek po računskem presežku, se koristi, ki jih prejema od svojih zadrug, pokažejo vedno v naraščanju tega presežka, tedaj nujno tudi v davčni zmožnosti. Vzemimo primer obrtnika-mizarja. Če mu sirovine dobavlja zadruga, se zmanjšajo njegovi nabavni stroški, če mu posamezne dele njegovih izdelkov predelava strojna zadruga, se znižajo produkcijski in nekateri režijski

stroški, če pa je včlanjen v prodajni zadrugi, se poveča aktivna stran njegove bilance: izkupiček blaga. Če je primoran delati z bančnim kapitalom, se znatno zmanjšajo njegove pasivne obresti, ko dobi cenejši kredit v obrtni kreditni zadrugi. Vsaka obdačba takih zadrug bi produkcijski oz. ekonomski proces drugič zadela, ker je povečani presežek v gospodarstvu vsakega člana po dotičnem donosnem davku že itak zadet. Imeli bi tedaj eklatanten primer dvojne obdačbe. Davčne oprostitev navednih zadrug moramo tedaj prištevati k pravno-tehničnim.

Če so produkcijska gospodarstva pod izvestnimi pogoji donosnega davka prosta, tedaj morajo biti po davčnopравни logiki tudi združitve teh gospodarstev, dokler obratujejo v okvirju onih pogojev, davčne oprostitev deležne. Po našem zakonu o neposrednih davkih na pr. izdelovanje sira v okvirju kmetijskega gospodarstva ne podleži pridobnini. Z obdačbo sirarskih zadrug bi bila ta ugodnost okrnjena. Davčne oprostitev zadrug pa gredo dostikrat preko onih momentov, ki so pogoj davčni prostosti posamnih gospodarstev. Prodaja mleka je po pravkar navedenem zakonu davka prosta le tedaj, če se vrši v kraju, kjer leži dotično posestvo ali stan davčnega zavezanca. Davčne oprostitev mlekarskih zadrug na ta pogoj niso vezane. S tem seveda izgube značaj pravnotehničnih oprostitev ter jih moremo le doumeti z vidika davčne politike. Sploh je spričo komplicirane zakonske materije in raznovrstnosti zadrug težko postaviti splošne pravce; kako presoditi značaj združnih davčnih oprostitev, bo večinoma quaestio facti, zavisno od davčnega sistema ter ustroja in poslovanja dotične zadruge.

c) Povsem drugo sliko pa nam nudijo one zadruge, ki so absorbirale vso gospodarsko samostojnost svojih članov, če jih motrimo z davčno-pravnega stališča. S prenehanjem samostojne gospodarske eksistence zadrugarjev je prenehala tudi njih lastnost biti davčni subjekt. Celoto davčnih subjektov, ki so vsled združitve iz obdačbe izpadli, reprezentira sedaj zadruga. Če tudi ta ne plačuje davka, ne najdemo za oni manko v obdačbi nikakega ekvivalenta. V obdačbi nastane vrzel, ki je ne moremo niti z davčno-pravnega, niti z davčno-političnega vidika motivirati. Označiti jo moramo kot zakonodajno pogreško, ki lahko služi marsikateri zlorabi kot sredstvo davčnega bega.

Po avstr. zakonodaji je bila zloraba te davčne vrzeli precej omejena, kajti produktivne zadruge so bile davka oproščene med drugim le pod tem pogojem, da njih letni čisti donos ni presegal gotove meje, ki je bila zelo nizko postavljena (300 gld., pozneje 300 Din), pač pa so bile obdavčene po nižji davčni lestvici. Popolne davčne oprostitve so bile deležne samo zadruge kmetovalcev, ki pa med tu obravnavane združitve ne spadajo. Po našem zakonu, ki med posameznimi vrstami zadrug ne dela razlike, možnost zlorabe v tem pogledu ni preprečena. Če se le redkokdaj vrši, je iskati vzroka v premoči produkcije na široki kapitalistični bazi, ki ne dopušča, da bi produkcija v združni obliki preveč uspevala. Drugi vzrok pa leži v današnji individualistični gospodarski mentaliteti, ko vsakdo stremi za tem, da bi na lastno pest postal »velik«, in mu združna forma, ki popolnoma absorbira individualnost združnih članov, naravno ni baš prikladna za njegovo stremljenje.

X. Davčna oprostitvev — etičen ali gospodarski problem?

V teku naših razmotrivanj smo zasledili v davčni zakonodaji nebroj določb, ki vsebujejo negacijo storitvene dolžnosti, in ki smo jim, sledeč deloma zakonski terminologiji, deloma jezikovni rabi, nadeli ime: davčne oprostitve. Če bi primerjali nekatere teh določb med seboj, bi našli, da so si po svojem bistvu tako različne, da jih veže prav za prav le skupno ime.

V petem poglavju smo skušali opredeliti davčne oprostitve v tri kategorije, poudarjajoč, da je izvestne oprostitve možno prištevati z raznih vidikov k eni ali drugi kategoriji. Pojem ene teh kategorij smo deducirali iz neke notranje vezanosti obdačbe, ter eksemplifikativno navedli in obravnavali eksistenčni minimum kot davčno oprostitvev kat'exochen te vrste. Pri tem se namenoma nismo dotaknili vprašanja, da-li obsega ta skupina še druge davčne oprostitve.

To vrzel bo izpopolnilo razmotrivanje o sledečih vprašanjih, ki se mi zdi, da vsebuje jedro vsega problema davčnih oprostitvev, in ki jih hočemo formulirati tako-le:

1. Ali obstoji integralna vez med obdačbo in izvestnimi davčnimi oprostitvami?
2. Katere davčne oprostitve je prištevati takim?

Ad 1. Na prvo vprašanje je odgovor po naših dosedanjih izvajanjih že podan. Da obstoja taka integralna vez, smo glede ene vrste davčnih oprostitev, glede eksistenčnega minima, že dokazali. Našli smo, da vodi aplikacija navedenega ekonomskega principa nujno do oprostitve dohodkov izpod izvestne višine. Vendar smo pri tem predpostavili dve dejstvi: a) različno višino dohodkov od davčne norme prizadetih subjektov, b) da se uporaba navedenega ekonomskega principa sploh vrši.

Glede prve predpostavke je pripomniti, da je njen obstoj prav za prav samo po sebi umljiv, kajti pod veljavnostjo svobodnega gospodarskega reda bi bilo težko najti državo, kjer bi bili dohodki posameznikov tako izenačeni, da ne bi bili izpod splošnega življenskega standarda še graduirani v nešteto skupin siromaštva.

O drugi predpostavki, ki vsebuje etični moment problema, bomo h koncu spregovorili.

Ad 2. Kar se tiče drugega vprašanja, smemo predvsem izločiti iz kroga tu v poštev prihajajočih oprostitev tako zvano davčno-politične. Jasno je in že v imenu je povedano, da njih nujnost nikakor ni podana, ker so povsem arbitrarnega značaja. Ena država bo smatrala te oprostitve kot umestne, druga pa one. Obseg in vrsta od davkov oproščenih objektov in subjektov bo odvisna od specifičnih narodno-gospodarskih, političnih in kulturnih prilik v državi, v veliki meri pa tudi od subjektivnega naziranja zakonodajnih faktorjev.

Tudi pri davčnih oprostitev, ki smo jih nazvali tehnične, po večini integralne vezi z obdačbe ne najdemo, tako predvsem pri politično- in finančno-tehničnih, saj sta obe vrsti z davčno-političnimi oprostitevami kaj sorodni. Prav tako ne moremo pripisovati pravno-tehničnim oprostitevami absolutne nujnosti, ker zavisi njih potreba od stilizacije zakona.

Pač pa najdemo neko vezanost obdačbe na gotove meje, ki so začrtane po načelu, da stroški davka ne smejo presegati njegovega donosa. Iz te vezanosti smo deducirali v VI. poglavju takozv. davčno-tehnične oprostitve. Iz razlogov ekonomske racionalnosti jim ne moremo odrekati gotove nujnosti, dasiravno zavisi nje stopnja dostikrat od dovršenosti administrativnega aparata in odmerne tehnike.

Tako nam preostane, če abstrahiramo od pravkar omenjenih davčno-tehničnih oprostitev, edinele oprostitev

eksistenčnega minima kot ona davčna oprostitev, kateri je pripisovati pod veljavo današnjega gospodarskega reda nujnost, in sicer logično nujnost, pod pogojem seveda, da apliciramo ekonomske principe na obdačbo. Spregovoriti nam je tedaj še o tej drugi predpostavki.

Zgodovina nam kaže, da se pri obdačbi in ravno tako pri davčnih oprostitvah niso uporabljala vedno navedena ekonomska načela, kajti prejšnja stoletja eksistenčnega minima sploh niso poznala. Ker se je ta davčna oprostitev pojavila v davčnih zakonodajah šele ob postanku socialne evolucije 19. stoletja, bi bilo zapeljivo, smatrati davčno oprostitev eksistenčnega minima kot rezultat uporabe etičnih načel, predvsem načela socialne pravičnosti. To naziranje smo že v začetku te razprave odklonili, vsaj v tem smislu, da bi načelo pravičnosti moglo služiti v direktno uporabo pri določanju višine te davčne oprostitve, kot nekako absolutno zanesljivo merilno sredstvo. Kaj drugega je s vprašanjem, ali ne tiči v tem, da se ekonomska načela sploh uporabljajo pri izmeri obdačbe in davčnih oprostitvev, osobito, da se potrebam posameznikov sploh prizna komparativnost s potrebami celokupnosti, ali ne tiči v tej mentaliteti zakonodavca že etičen moment. Dasiravno tega vprašanja ni a priori negirati, se nam pri globljem razmotrivanju vendarle pokaže, da izvira iz današnje individualistične miselnosti, iz naše navade, da si predstavljamo državo kot eno, dasi fiktivno osebnost¹¹, poedinca pa kot drugo, da zasledujeta obe ti osebnosti svoje, včasih nasprotujoče si interese, da sta si med seboj v večnem boju, in da je obdačba prav za prav le rezultat njih medsebojnega kompromisa. Po tej individualistični ideologiji je davčna oprostitev eksistenčnega minima, je uporaba ekonomske pameti v določanju tega minima res akt pravičnosti, pravičnega razumevanja krajnih potreb posameznikov in pomenja s strani države nekako popuščanje od svojih interesov, bodisi prostovoljno, bodisi izbojevano, tedaj darilo posamezniku.

Ne tako, če si predstavljamo državo kot neko enoto višje vrste, v katero so združeni vsi poedinci, ki ni tedaj le nositeljica celokupnostnih interesov, temveč tudi interesov vsakega poedinca, z drugimi besedami, če se povzpemo do onega čuta kolektivnosti, ki v tako veliki meri manjka naši današnji gospodarski mentaliteti. Na tej stopnji ne pojmujeemo države več kot

¹¹ V tej vezi je mišljena država le kot subjekt celokupnostnih potreb.

stranke ali pa moči, ki se mora boriti proti zahtevam posameznikov, temveč bomo rekli: država smo vsi in vsakdo je njen nerazdružni del. Na tej stopnji pojmovanja ni aplikacija ekonomskega načela — zadovoljiti nujnejše potrebe pred manj nujnimi — na med seboj tekmujoče potrebe celokupnosti in posameznikov več postulat pravičnosti, nego je logična zahteva zdravega človeškega razuma.

OBZOR.

Ob petdesetletnici smrti Dostojevskega.

(10. februarja 1881.)

N. Preobraženski.

Sedanji ruski dogodki so vrgli na 50. obletnico smrti Dostojevskega svojo črno senco. Naše pokolenje se ga spominja predvsem kot avtorja »Besov« in preroka groznega komunističnega nasilstva nad dušami. Mirnejša bodočnost bo nedvomno v marsičem spreminila sedanje ocene in se pred vsem zamislila, zakaj se ni uresničila po Dostojevskem napovedana pogibelj evropske kulture? Zdaj itak ni mogoče sub specie aeternitatis razpravljati o teh bolečih vprašanjih. Zato bom rajši zabeležil pred vsem le govor zdaj menda najstarejšega ruskega pisatelja Vas. Nemiroviča-Dančenka v akademiji Slovanskega instituta v Pragi.

Govornik, eden izmed vedno maloštevilnejših sodobnikov Dostojevskega, ki »kakor sedaj vidi njegov ostri, v srce seğajoči pogled in občuti stiskanje njegove roke«, je pripomnil, da je bil Dostojevski prepričan o veliki bodočnosti zveze slovanskih neodvisnih narodov.

Nepregledna dediščina, ki jo je zapustil Dostojevski, še vedno vsebuje dosti spornih vprašanj. Zadostuje pripomniti, da ni občutil Raskolnikov, kakor je dokazal že Merežkovski (Žiznj i tvorčestvo Tolstoğa i Dostojevskeğa, 1901) v sibirskem pregnanstvu nobenega kesa radi umora oderuške starke, in njegov duševni preporod, ki ga naznanja zadnja stran »Zločina in kazni« je ostal nenaslikan, kakor ni prišel tudi Gogolj do tretjega dela »Mrtvih duš« s prerojenim idealnim Čičikovim. Pozabi se navadno, da ni bilo usojeno Aljoši Karamazovi, v sedanji obliki dokaj medlo označeni postavi, zgodaj zateči se v samostan: ostal je v svetu, in mu je bila namenjena n napisana »Povest o velikem grešniku«. A tudi to poglavje je nepregledno. Omenim zato samo dokaj razširjeni in povsem krivični predsodek o »nemarnem, časnikarskem« slogu Dostojevskega kot posledici njegove naglice ali slabega gmotnega stanja, ki ga je sililo vnaprej prodajati napol dovršene rokopise. Seveda ni lahko čitati Dostojevskega, a njegova pod močnimi Gogoljevimi vplivi oblikovana

(prim. A. Böhmove razprave v »Slaviji« 1928 in praških ruskih zbornikih) mrzlično nagla, napeta govorica je tako samosvoja in notranje opravičena, da tvori neločljiv, pomemben del njegovega ustvarjanja. Če bi bila samo slučajen zunanji pojav, nikakor ne bi mogla toliko vplivati na najrazličnejše poznejše pisatelje od Juškeviča do Remizova, A. Belega, Leonova (avtorja »Tata«, »Jazbecev«) ter pred vsem na znanega verskega filozofa V. Rozanova. Dostojevski je bil velik stilist, in so n. pr. njegovi »Zapiski starca Zosime« v »Karamazovih« pred vsem oblikovno ganljivi. Nekdanji mladi častnik piše po dolgih samostanskih letih v pristnem jeziku ruske duhovščine. Ves njegov slovar, vsa skladnja obuja neštnevilne zgodovinske kulturne spomine, in ne poznam v vsej ruski književnosti nobene slične umetnine razen nemara »v katon vezanega dnevnika« prote Tuberozova v nepozabnih Leskovljevih »Soborjanih«. Tudi znano »Legendo o velikem inkvizitorju« smatra Vladislav Hodasievič, vodilni ruski novoklasični pesnik (v svojem spominskem članku v pariškem »Vozroždeniju«, št. 2079) za »pesem v prozi. Sploh bi lahko bila spisana v verzih, in jo je zato ponovno označil avtor sam kot svojo poemo«. Istočasno se zdi Veresajevu (Živaja žiznj, I. O Dostojevskem, 1913) začetek »Legende«: »Temna vroča sevilska noč... zrak po citronovcu in lavorju diši« (menda bežen spomin na Puškinovega Don Juana v »Kamenitem gostu«) dokaz tega, da ni imel Dostojevski nobenih lastnih besed, čim je zapustil z mučnim življenjem svojih junakov neločljivo vezane petrograjske dež, temo in meglo... Na vsak način pomeni viharna zunanost romanov Dostojevskga zgolj okvir za temeljno psihološko nalogo. Vtisnil je ta svoj žig vsej ruski književnosti, ki ni več v stanu gojiti samo besedno umetnost.

Literarna zgodovina »Legende o velikem inkvizitorju« beleži kot glavni dogodek ono knjigo, ki ji jo je leta 1894 namenil Rozanov (Legenda o Vel. Inkvizitore F. M. Dostojevskago. Opyt kritičeskago komentarija. Druga, ponekod omiljena izdaja je izšla leta 1902 in tretja leta 1906). Med tem ko so smatrali poprej kritiki »Legendo« za bolj ali manj slučajno vmesno poglavje, jo je Rozanov kot prvi imenoval bistvo romana »Bratje Karamazovi« in višek vsega ustvarjanja Dostojevskga. Vzporedil jo je z največjimi zakladi ljubezni in razodetja, ki jih pozna mednarodna zgodovina: Goethejevim Faustom, Beethovnovi IX. simfoniji in Rafaelovi Sikstinski Madono. Označil pa je legendo kot obsodbo rimskokatoliške cerkve, češ, da se je v boju za posvetno oblast izneverila pravemu krščanstvu, pospešila razvoj brezverstva in materializma in na ta način v Evropi razorala ledino, po kateri so bohotno vzkli socialistični nauki. Prav za prav se nikakor ne strinja panteizem Rozanova z ostro o s e b n o duševno tragiko Dostojevskga, »skrivnostno in usodno neizogibnostjo greha, ki izvira iz same človeške duše« kljub večnemu hrepenju po edini »luči izhoda«, ki jo je na vekomaj človeštvu pokazala Previdnost. (Prim. članek Dostojevskga o »Ani Karenini« Leva Tolstega.) V nepretrgano »ljubko nesmrtnost« med seboj vezanih

človeških pokolenj zaverovani Rozanov misli na sedanje, dejansko »živo življenje« in sploh ne občuti vesoljnega pomena božanskega življenja »Karamazovih«. Nesmrtnost večno cvetočega življenja seveda ne nudi odgovora na vprašanje o upravičenosti osebne muke in zmagi vesoljne Resnice. A razen tega bogoslovnega protislovja se pred vsem ni zmenil Rozanov pri svojem protestu zoper kraljestvo velikega inkvizitorja za besede Aljoše, ki Ivanu ugovarja v romanu, da ni mogoče dolžiti vse katoličanstvo nasilstva nad dušo, ono prostostjo verskega prepričanja, ki jo je oznanjeval Kristus. V ostrem članku iz istega leta 1894 je očital Rozanovu tudi Vladimir Solovjov, da hoče »zadaviti katolike na Ruskem« (ponatisnjeno v V. delu zbranih spisov). Pozneje, leta 1903, je sicer prestal Rozanov svojo nestrpnost in odkrito preklical vse, kar je pisal o veri in svobodi (Prim. knjigo »Ob osnovanjih cerkvojni jurisdikciji ili o Hriste-Sudiji mira« in druge spise). Ubral je samostojno pot »novega teizma«, o kateri ne bom pripovedoval. Omenil sem nazore Rozanova in njegove prve razvojne dobe, ker je izšel ob sedanjih obletnici Dostojevskega prispevek, ki ponovno dokazuje napačnost poudarjanja protikatoliške osti »Legende«. V števil. 2078 »Vozrođenija« so natisnjeni spomini D. Ljubimova o Dostojevskem. Avtor, nekdanji visok uradnik v notranjem ministrstvu in zdaj v emigraciji v Parizu, je sin znanega profesorja moskovske univerze, ki je v letih 1863—1882 urejeval tudi »Ruski vestnik« vplivnega M. Katkova. Ta časopis je prinesel skoraj vsa glavna dela Dostojevskega: »Zločin in kazen«, »Idiota«, »Bese« in »Brate Karamazove«. Pozimi leta 1880 je bil avtor kot gojenec po Katkovu ustanovljenega moskovskega liceja doma navzoč pri obedu, ki so se ga udeležili poleg univerzitetnih profesorjev znani verski filozof Konstantin Leontjev (letos je potekla 100letnica njegovega rojstva), poznavalec razkola pisatelj Meljnikov-Pečerski, Katkov in kot petrograjski gost Dostojevski. Razgovor pri mizi je vodil drugi petrograjski obiskovalec Boleslav Markievič (avtor nekoč poznanih konzervativnih romanov »Pred 25 leti« in »Preloma«). Povzpel se je celo do komorništvaja, in ga Ljubimov označuje kot moža z izredno negovano zunanostjo in uglajenim nastopom, ki je bil na videz popolno nasprotje Dostojevskemu. Nadaljuje potem: Dostojevski je malo in nerad govoril pri mizi... A oživel je, ko se je pričel pomenek o »Bratih Karamazovih«, ki so bili takrat v tisku. Markievič je pripovedoval jako zanimivo in lepo. Venomer je dvigal lorgnon, da bi se ozrl po navzočih. Z veliko obzirnostjo je slikal velikanski vtis, ki ga je naredila »Povest o velikem inkvizitorju« v petrograjskih visokih krogih (posvetnih in cerkvenih enako). Veliko od tega razgovora takrat nisem razumel. Govorila sta pred vsem Katkov in Dostojevski sam. Izkazalo se je (kolikor sem razumel), da se je nanašalo prvotno v rokopisu Dostojevskega vse, kar govori veliki inkvizitor o čudu, tajni in avtoriteti (edinih treh sredstvih za brzdanje upornikov, N. P.), na krščanstvo v splošnem. A Katkov je Dostojevskega pregovoril, naj spremeni več stavkov in med drugim doda stavek: »pre-

vzeli smo Rim in cesarjev meč«. Na ta način ni bilo nobenega dvoma več, da je s tem mišljeno samo katoličanstvo. — Spominjam se, da je zraven zagovarjal Dostojevski pravilnost po velikem inkvizitorju naglašenega načela o potrebnosti, prilagoditi krščanske visoke resnice razumnosti povprečnega človeka. Drugi soudeleženci razgovora so šli še dalje in to prilagoditev smatrali za posebno versko zaslugę cerkvenih učiteljev. Navajali so za primer sledeče: kaj je primernejše za izmučeno dušo onega človeka, ki je izgubil svojega bližnjega, kakor pravoslavna zadušnica s svojimi izrednimi, skrivnostnimi molitvenimi besedami, ki pomagajo pretrpeti smrt? In vendar je rekel Kristus naravnost: pustite mrtvim, naj pokopavajo mrliče... (Vozroždenije, l. c. na 2. strani).

Seveda ni nobenega dvoma, da je smatral Dostojevski tudi Evropo za krščanski svet. Prepričan je bil v svojem ruskem mesijanizmu, da ni mogoče rešiti vprašanje o pravoslavnem kraljestvu božjem na zemlji brez predhodne rešitve evropskega vprašanja, in se je le bal za usodo Evrope. Mislil je, da bo samo Rusija »v duhu Kristusovega edinstva« rešila socialno vprašanje mirnim potom, dočim se bo spametovala in k Rusiji zatekla po rešitev Evropa šele »poplavljená z lastno krvjo«, po »velikanski in končani« svetovni vojni. Vse to je splošno znano, a gori navedeni podatki o postanku »Legende« so zanimiv protiutež k jubilejskim trditvam o pravoslavnem apostolstvu Dostojevskega. Svoje mistično, na tragediji osebne svobode sloneče krščanstvo je imel bolj za Kristusovo in evangeljsko nego cerkveno. »Kristus Dostojevskemu več pomeni nego cerkev«, sklepa N. Berdjajev. Zato je obsojal bolj cerkveni K. Leontjev pravoslavje Dostojevskega. Starec Zosima v »Karamazovih« seveda ni zgolj posnetek onega starca Amvrosija, h kateremu je zahajal Dostojevski v Optinem samostanu (kjer je umrl kot menih Leontjev). V Zosimi je umetnostno oblikoval pisatelj svcj verski ideal. A v verskem sporu Leontjeva z Dostojevskim so delili samostanski starci z Amvrosijem vred stališče Leontjeva. (Prim. »Slovar k tvorenjam Dostojevskega« metropolita Antonija in »Konstantin Leontjev. Očerk iz istorii ruskoj religioznoj misli« Berdjajeva). Na temelju vsega navedenega imamo pravico ločiti časovne in osebne, celo več ali manj slučajne podrobnosti od preroškega, v večnost usmerjenega jedra naukov Dostojevskega. Njegovo eshatološko veroslovstvo s Kristusom kot zaključkom vse človeške zgodovine ima vesoljni, splošno-krščanski značaj. Še vedno je edini svetovni pisatelj, čigar pogled je obvladal »obe brezni: gori in doli«.

Še nikoli ni bil boj med brezverstvom in vero tako neizprosno kakor v našem času, in zato zdaj dobiva njegova krščanska umetnost posebno veliko odmevov. Ne moremo misliti na večno tragiko človeške duše med zanikanjem in zatrjevanjem, ne da bi se srečala naša filozofska in verska misel z nauki Dostojevskega.

Novejše katoliške mednarodne organizacije.

—n.

1. *Caritas catholica*. Ob priliki evharističnega kongresa v Amsterdamu (23. do 27. julija 1924) je bilo že sklenjeno, da se osnuje posebna mednarodna zveza za katoliško dobrodelnost. Istočasno se je ustanovilo tudi tajništvo v Luzernu (Hofstraße 11). Sprva se je mislilo na pravo, ozko strnjeno federacijo celotne katoliške dobrodelnosti, ki naj bi se poslej vodila kolikor mogoče enotno. Vendar se je ta misel skoraj opustila kot neizvedljiva. Treba je bilo namreč upoštevati, da imajo mnoge dežele že dobro organizirano katoliško dobrodelnost, med tem ko drugod prilike še niso tako daleč dozorele. Poleg tega je bilo tudi treba s tem računati, da je mnogo krščanske dobrodelnosti itak že mednarodno organizirane, n. pr. Vincencijeje konferenice. Leta 1926 se je vršil prvi sestanek v Luzernu, ki pa ni nič odločilnega sklenil. Za leto 1927 je bil v načrtu velik mednarodni sestanek v Strasburgu, a je bil tik pred začetkom odpovedan. Tako je prišlo do formalne ustanovitve mednarodne katoliške organizacije za dobrodelnost šele na sestanku v Baslu (od 2. do 4. maja 1928). Organizacija posluje poslej pod imenom: *Caritas catholica*. Vprašanje federacije katoliških dobrodelnih društev se je popolnoma opustilo. »*Caritas catholica*« je zamišljena kot mednarodni urad, ki naj tvori vez in oporo katoliškim dobrodelnim organizacijam po posameznih deželah.

Odbor je bil sledeče sestavljen: predsednik mgr. Müller-Simonis, kanonik v Strasburgu, ki pa je jeseni 1930 umrl. Na njegovo mesto je bil 22. septembra 1930 izvoljen mgr. von Tongelen, predsednik avstrijske karitativne zveze. Podpredsedniki so: Kuno Joerger, glavni tajnik nemške *Caritas*; Izidor Maus, sekcijski načelnik v belgijskem justičnem ministrstvu; baron Montenach, predsednik katoliške mednarodne unije za zaščito ženske mladine v Friburgu; glavni tajnik: dr. Viljem Kissling v Luzernu.

Organizacija je razdeljena na šest sekcij: *Juventus*: mladinsko skrbstvo (tajništvo: Freiburg im Breisgau, Werthmannshaus). — *Litterae*: teoretičen in praktičen studij dobrodelnosti (tajništvo: Bruxelles, 75, boulevard Clovis). — *Paupertas*: organizacija privatne dobrodelnosti (tajništvo: Luzern, Hofstraße 11). — *Migratio*: skrb za izseljence (tajništvo: Friburg v Švici, Grand' Rue). — *Infirmitas*: skrb za bolne in onemogle (tajništvo: Paris, 175, boulevard Saint-Germain). — *Sobrietas*: protialkoholna sekcija (tajništvo: Bois-le-Duc, Ververstraat 30, Holand).

V avgustu 1928 je glavno tajništvo v Luzernu objavilo prvo statistiko, iz katere je razvidno, da vodi organizacija pregled o sledečih napravah krščanske dobrodelnosti: Zavodi za bolnike, onemogle, ostarele: 15.700; število postelj: 752.000; zaposlenega osebja 135.000. — Vzgojnih zavodov: 13.400; število postelj: 668.600; zaposlenega osebja: 70.600. — Dnevni zavetišči: 96.300; dnevno število

obiskovalcev 2,389.600. — Naprav, ki imajo za cilj oskrbo po družinah: 140.000. — Število osebja, ki poklicno dela na polju dobrodelnosti: redovnic 350.000; redovnikov 32.000; laikov 120.000; skupno 502.000. — Število katoličanov, ki delajo brezplačno za krščansko dobrodelnost: 6,650.000. — Objavljena statistika je vsakako najlepša apologija dejavnega krščanstva.

2. Mednarodna organizacija katoliških časnikarjev. Pobuda za mednarodno organizacijo katoliških žurnalistov je izšla iz vrst francoskih časnikarjev, ki so člani lepo uspevajoče, a samo na Francijo omejene *Corporations des Publicistes chrétiens*. Prvi pripravljani sestanek se je vršil 6. in 7. aprila 1927 v Friburgu v Švici. Pobuditelji so imeli pred očmi namen, da ustanove mednarodno katoliško časnikarsko organizacijo, ki bo strogo stanovska in ki bo v prvi vrsti proučavala gmotni položaj katoliških časnikarjev po svetu. — A ne sme ostati samo pri tem. Ona naj dela za zблиžanje katoliških žurnalistov in po njih za zблиžanje krščanskih narodov. Skupna podlaga naj bo katoličanstvo, ki naj družijo vse v skupnih časopisnih akcijah, kadar bo ogroženo katoliško stališče kjerkoli. — V tem pravcu izdelani program so razposlali katoliškim žurnalistom po vseh deželah. Odgovor je bil jako razveseljiv. Cele narodne organizacije katoliških žurnalistov so z velikim odobravanjem sprejele predloženi program in takoj prijavile svoje pooblaščenec zastopnike za ustanovni občni zbor, ki se je vršil od 14. do 18. decembra 1927 v Parizu. Dne 19. decembra 1927 je bila organizacija res tudi osnovana ob zastopstvu 10 narodov (Belgija, Francija, Holandska, Nemčija, Poljska, Italija, Portugalska, Španija, Peru in Češkoslovaška). Od odborniških mest so jih zasedli 5 takoj, 4 mesta pa so pridržali za narode, ki občnemu zboru niso prisostvovali, pa so formalno priznali sprejeta pravila. — Da bi se zavarovali pred nepotrebnimi spori, določa 4. člen pravil, da so na sejah in skupnih zborovanjih organizacije (*Bureau international des Journalistes catholiques*) prepovedane vse manifestacije, ki bi se mogle smatrati za vmešavanje v notranjo politiko katerekoli zastopane dežele.

3. Katoliška mednarodna organizacija za kinematografijo. Pri Društvu narodov v Ženevi je že leta 1924 Mednarodna komisija za duhovno sodelovanje (*Commission internationale de Coopération intellectuelle*) sprožila misel, da bi kinematograf mogel izredno dobro služiti v njene propagandne svrhe. Skoraj ob istem času je pa prišla na isto misel tudi komisija za zaščito otrok in mladine (*Commission consultative pour la protection de l'enfance et de la jeunesse*). Po skupnem prizadevanju teh dveh organizacij, ki delujeta v okviru Društva narodov, se je vršil prvi mednarodni kongres za kinematografijo od 27. septembra do 3. oktobra 1926 v Parizu. Sestanek je bil veličasten in 435 delegatov je zastopalo 31 narodov.

V debatah pa se je pokazalo, da imajo delegati jako različne nazore o varstvu in zaščiti mladine. Stavilo se je več predlogov, ki

so katoliške odposlance navdali s skrbjo. V mednarodni odbor za kinematografijo (Bureau international du cinématographe), ki se je ob tej priliki ustanovil, so stopili sicer tudi katoliki, vendar se je že takoj tedaj pričelo misliti, kako bi ustanovili lastno katoliško mednarodno organizacijo za kinematografijo. V onih dneh, ko se je v Friburgu snovala mednarodna organizacija katoliških časnikarjev, se je govorilo tudi o kinu. Sklenili so, da se bo ustanovni občni zbor vršil aprila 1928 v Haagu, in sicer ob priliki VII. mednarodnega kongresa katoliške ženske lige (L'Union internationale de Ligues féminines catholiques).

Haaskega kongresa (23. do 25. aprila 1928) se je udeležilo kakih 100 delegatov, ki so zastopali 15 narodov. Okrog dvajset temeljitih referatov je uvedlo zastopnike v najaktualnejše probleme moderne kinematografije, ki je v stanju, ako bo prav razumevana, postati nad vse izdatno propagandno sredstvo katoliških idej. Posebej se je razpravljalo o kooperaciji katoliškega tiska in katoliškega filma in o tem, kako naj se Ženska liga poslužuje kina pri moralni zaščiti mladine. Proučili so zakonodajo posameznih držav, kolikor se nanaša na filmsko cenzuro in sredstva, kako mladino očuvati pred fizično, moralno in intelektualno škodo, ki jo povzroča slab film.

Soglasno so sklenili, da se osnuje mednarodni katoliški urad za kinematografijo, ki bo dajal katolikom potrebne direktive in informacije, obenem jih pa po potrebi zastopal pri Društvu narodov. Kot začasni sedež je bil določen Pariz. Izvoljen je bil tudi začasni odbor, ki mu načeluje dr. Ernst, ravnatelj »Leofilma« v Monakovem, glavni tajnik je kanonik Reymond, ki je obenem glavni organizator francoskega katoliškega kina (C. C. C., t. j. Comité catholique du cinématographie). Od l. 1930 dalje je organizaciji priključen tudi odsek za radio.

Mednarodni katoliški urad za kinematograf (Office international catholique du Cinématographe) je približno prav tako organiziran kot mednarodna katoliška žurnalistična organizacija. Torej nikakor ne federativno, da bi posamezne državne organizacije bile podrejene centralnemu uradu, ampak je centralni urad le informator, ki daje potrebne direktive in le na željo vez med posameznimi državnimi organizacijami.

Opazuje se, da se komunisti in socialisti vedno bolj poslužujejo kina kot propagandnega sredstva. Kinematograf je tudi brez dvoma najizdatnejše in najbolj privlačno sredstvo, s katerim je mogoče hitro in kar moč na široko popularizirati katerokoli idejo. — Med katoličani so v kinematografiji brez dvoma prvi Francozi, ki so koncem leta 1928 izkazali že nad 500 župnijskih kinematografov. Izdajajo tudi prav dobro urejevan mesečnik, ki nudi amaterjem vse potrebne informacije¹.

¹ Les Dossiers du Cinéma. 278, boulevard Raspail, Paris XIV (Abon. 25 fr).

OCENE.

Emile Hauman t, *La formation de la Yougoslavie* (XVe—XXe siècles). 8°, 752 pp. Paris 1930.

S to knjigo, ki je izšla kot 5. zvezek zgodovinske zbirke Slovanskega instituta v Parizu, posvečena spominu Jovana Cvijića, so dobili za Nemci (H. Wendel, *Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit*. Frankfurt a. M. 1925) tudi Francozi obširno in temeljito delo o postanku naše države, kot ga sami še vedno nimamo. Pisatelj ga skromno imenuje le »vrsto slik, katerih spopolnitev bo morala priti nekoč iz Beograda, Zagreba ali Ljubljane«. Pravi tudi, da pričakuje mnogo očitkov, zlasti da je posvetil večji del knjige Srbom, kar utemeljuje s tem, da »je v tem kaosu njih zgodovina najbolj centralna, najbolj dramatična in, če niso oni prvi mislili na jugoslovansko edinstvo, so ga pa ustvarili.«

Z ozirom na francoskega čitatelja, ki mu je naša preteklost malo znana in težko dostopna, je segel pisatelj daleč nazaj. Po kratkem zemljepisnem orisu jugoslovanskega ozemlja nam podaja v uvodu pregled naše srednjeveške zgodovine in zlasti utemelji versko-kulturno ločitev katoliških in pravoslavnih Jugoslovanov, pri čemer poudarja, da »latinizem ni oviral razvoja niti narodne zavesti niti narodnega genija, kajti tega bomo videli razvijati se v katoliškem Dubrovniku, ono pa se pojaviti v obliki ilirizma najprej v pokrajinah latinskega obreda« (p. 40). V I. delu popisuje nato turško invazijo in narodni odpor zoper njo, pri čemer posvečuje celo poglavje srbski narodni pesmi. Dobro so obdelane selitve in evropeizacija Srbov v Ogrski, začetki srbsko-hrvatskih nesoglasij in zlasti velikohrvatska koncepcija Vitezovićeve v nasprotju z velikosrbsko Djordja Brankovića.

II. del obravnava »Pričetke osvobojenja«: propadanje turške sile ter srbske vstaje pod Karadjordjem in Milošem, na drugi strani pa francosko vlado nad delom Slovencev in Hrvatov. V III. delu beremo o »Srbiji kot vazalu Turčije« do Mihajlove smrti l. 1868 in o sodobnih dogodkih v Bosni-Hercegovini ter Makedoniji. IV. del z naslovom »Prebujenje Hrvatske« obsega dobo ilirizma, Bachov režim ter začetke ustavnega življenja do nagodbe l. 1868. Pod naslovom »Konec 19. stoletja; porazi (1868—1908)« opisuje V. del vlado Milana in Aleksandra Obrenovića, vojne s Turki 1876—78, avstro-ogrski režim v Bosni-Hercegovini in razgrinja posebno temeljito makedonsko vprašanje in njega zveze s splošno evropsko politiko. Naslednja poglavja govore o zgodovini Črne gore v 19. stol. ter o usodi vojvodinskih Srbov, ki se zde pod pritiskom dualizma v začetku 20. stol. že zapisani narodni smrti. Druga polovica V. dela pripoveduje v dogodkih na hrvatski in slovenski strani. Dobro je opisana hrvatska politika po nagodbi, hrvatsko-srbski spor ter Starčevićovo pravaštvo, nato pa boji in zmaga narodne stranke v Dalmaciji. Za nas je zlasti zanimivo naslednje poglavje o »Slovincih

v drugi polovici 19. stoletja«. Našo kulturno-politično ločitev v dva tabora pojmuje avtor dokaj površno, prizna pa njene zasluge za napredek narodne prosvete ter konstatira, da »čita slovensko ljudstvo razmeroma več, ne le kot drugi Slovani (Čehe morda izvzemši), ampak tudi kot zapadni Evropanci« (p. 511). Enako zanimivo je poglavje »Slovenci, Hrvatje in Italijani«, ki nam točno predoči narodno-politični položaj Trsta, Gorice in Istre na pragu svetovne vojne. »XX. stoletje in vstajenje« je naslov VI. dela, ki nam slika razvoj jugoslovanskega vprašanja do sarajevskega atentata, postanek hrv.-srbske koalicije, aneksijsko krizo in balkanske vojne v zvezi z avstrijskimi načrti realizma in obnovitev Srbije po nastopu kralja Petra.

Najzanimivejši je VII. in zadnji del knjige, »Jugoslovani v svetovni vojni«, ki obravnava še danes aktualna in kočljiva vprašanja, saj o mnogih izmed njih zgodovina še ni rekla končne besede. Vselej pa se je pisatelj nepristransko potrudil, približati se resnici, kar dokazuje n. pr. poglavje o kapitulaciji Črne gore z duhovitim zaključkom, da so »Petrovići povzeli taktiko nekdanjih Cernojevičev« (p. 667). Tudi ne zamolčuje težav, s katerimi se je morala jugoslovanska ideja boriti v uradni Srbiji, ki je najrajši računala z »zedinjenjem v etapah; najprej Velika Srbija, nato Srbo-Hrvatska, nazadnje Jugoslavija« (p. 683). V tej zvezi je treba popraviti avtorjevo trditev (p. 682), da je regentova proklamacija vojski od 3. avg. 1914 (pravilno 4. avg.!) postavljala za vojni smoter »osvobojenje vseh Jugoslovancev«, kar bi bilo že z ozirom na defenzivni položaj Srbije nemožne; v resnici govori proklamacija le o »velikom delu oslobodjenja srpskog roblja« in se končuje z geslom »U boj za slobodu i nezavisnost srpskoga naroda!« (Cf. Šišić, Dokumenti, p. 6).

Jugoslovanskemu Odboru je naš avtor vsekakor preoster sodnik. Doslednosti in zvestobe — tudi po krškem paktu — je bilo na Pašičevi strani še veliko manj; Hinkovičeva interpretacija krškega pakta v Ameriki je čisto njegova osebna zadeva, spodtakljivi brzojavki Trumbičevi ameriškemu Nar. Vijeću sta pa od M. Pavlove dovolj pojasnjeni (Jugoslov. Odbor, p. 525 sl.). Sploh se zdi, da vidi naš avtor v sporu med Jugoslovanskim Odborom in srbsko vlado kakor tudi v Odborovem prizadevanju za mednarodno priznanje z ženevsko konferenco vred le vprašanje notranje politike in prestiža, dočim je šlo avstro-ogrskim Jugoslovancem za najnujnejšo življensko zadevo — obrambo pred londonskim paktom. »Vprašanje priznanja avstro-ogrskih Jugoslovancev od strani antante je bilo neizmerne važnosti. V trenutku premirja smo stali brez zastopstva. Naši kraji in narod so se smatrali kot sovražniki. Italija je imela svobodne roke.« — »Ženevska predzborovanja in sama konferenca od 6. do 9. novembra 1918 je stala izključno v znaku stremljenja, za vsako ceno doseči to mednarodno priznanje in predstavnitvo.« In potem: »Ženevski pakt se ni izvedel... Potekali so dragoceni dnevi. Naš narod je bil v najusodnejšem času brez priznanega zastopstva.«

(Cf. dr. G. Žerjav, Ženevski pakt ali prvi december? Življenje in svet. L. II., p. 674 sl.) In med drugimi vzroki je tudi ta zakrivil, kot dobro pravi Haumant, da se je »za ta mali narod (sc. Slovence) osvobojenje izprevrгло v razkosanje« (p. 738). Še marsikaj bi se dalo pripomniti k avtorjevemu gledanju na posamezna vprašanja, v jedru pa je točno zadet ves problem jugoslovanskega edinstva, kot ga je povzel v sijajnem sklepnem poglavju, vrednem globljega razmišljanja.

Tako je postala ta »vrsta slik« v resnici doslej najboljši sintetični prikaz zgodovine našega zedinjenja, podan na podlagi danes pristopnega gradiva. Njegovo vrednost še povečava dejstvo, da je vpoštevana glede makedonskega in jadranskega vprašanja tudi nasprotna, t. j. bolgarska oz. italijanska literatura. Med navedenimi deli pogrešamo k večjemu J. Jovanovičev »Stvaranje zajedničke države SHS« ter M. Pavlove »Jihoslovanský odboj a česká maffie«, kjer je zlasti osvetljena »kačja modrost« koalicije, kot jo nazivlje Haumant (p. 696). Razumljive so pri tako obsežnem delu nekatere stvarne pogoške, ki so pa vse nebitvene. Tako je Svetozar Marković umrl l. 1875 v Trstu in ne v Zürichu (p. 379), vojvoda Putnik pa je bil ob izbruhu vojne v zdravilišču (Gleichenbergu) na Štajerskem (ne Gleichenberg na Ogrskem, p. 646). Par netočnosti se tiče baš naših slovenskih zadev: imeni Vižmar (p. 509) in Ribar (p. 514) je popraviti v Vižmarje oz. Hribar, na p. 510 se bere o »Naši Straži« mesto »Slovenski Straži«, telovadna organizacija Orlov izvira šele iz l. 1906 (p. 510) in »Preporod« je začel izhajati šele l. 1912 (p. 516). S. Kranjec.

Jubilejni zbornik Kat. društva rokodelskih pomočnikov ob petinsedemdesetletnici. 8°, 100 str. Ljubljana 1930.

Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Ljubljani je izdalo ob 75 letnici »Jubilejni zbornik« (uredil Alojzij Stroj). Lepo ga je imenoval univ. prof. dr. K. Ozvald »Zbornik socialnega dela«. Blizu 3000 rokodelcev je izšlo iz tega društva, med njimi jih je dosegla cela vrsta zelo ugledno mesto v slovenski obrti, nekaj tudi v drugih poklicih. Iz društva so izšli ključarničarja Žabkar in Martinčič, pek Al. Jenko, knjigovez Bonač, pasar Tratnik, svečar Kopač, mizar Rojina, izdelovalec orgel F. Jenko, kipar Al. Repič, podobar Ivan Pengov, slikarja Jebačin in M. Terpin, operna pevca L. Kovač in L. Bajde, gledališki igralci Anton Cerar-Danilo, Anton Verovšek, Hinko Nučič i. dr. Zbornik ima poleg zgodovine dela (splošno in strokovno izobraževalnega dela, petja v društvu, gledaliških predstav) kratke življenjepise A. Kolpinga, ustanovitelja kat. rok. društev, prof. bogoslovja dr. Leona Vončina, ki je ustanovil ljubljansko društvo, prof. Iv. Gnjezda, ki mu je zgradil dom i. dr. F. Radešček poroča o obrtniški stavbni zadrugi, prof. dr. Val. Rožič pa podaja pregled strokovne obrtne izobrazbe v Jugoslaviji. Zbornik krasi tudi cela vrsta prav lepih fotografij.

Prejeli smo v oceno:

- V založbi in prodaji ima L. D. te-le knjige in brošure:
- Dr. Fr. Kos, Gradivo** za zgodovino Slovencev v srednjem veku. I. knjige par izvodov, cena po dogovoru; II. knjiga broš. Din 140, vez. Din 160; III. knjiga broš. Din 120, vez. Din 140; IV. knjiga broš. Din 200, vez. Din 220; V. knjiga (s sliko avtorjevo) broš. Din 250, vez. Din 270.
- Dr. Josip Mal, Slovenci v desetletju 1918—1928.** Knjiga obsega 776 strani; kdor jo kupi neposredno pri nas (tudi po dopisnici), jo dobi broš. za Din 180, vez. Din 200 (ter poštninal!); v knjigarnah 25% več.
- Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani;** broš. Din 8.
- Dr. Jos. Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitev ljublj. škofije,** broš. Din 20.
- Dr. M. Opeka, Rimski verzi,** broš. Din 10.
- Paul Bourget** (prev. A. Kopitar), Zmisel smrti, roman, broš. Din 20.
- Baar** (prev. V. Hybášek), Zadnja pravda, povest, broš. Din 20.
- Bazin** (prev. Iz. Cankar), Gruda umira, roman, broš. Din 30.
- Dr. Pavel Blaznik, Kolonizacija selške doline,** broš. Din 30.
- Dr. A. Gosar, Poljedelska statistika,** Din 5.
- Dr. A. Gosar, Kriza moderne demokracije,** Din 5.
- Dr. A. Brecelj, Seksualni problem,** Din 5.
- Dr. R. Kolarič, Miklošič, a** Din 5.
- P. St. Škrabca Jezikoslovni spisi,** pet snopičev (zv. I. snopiči 1—4, zv. II. snopič 1.) vsak snopič Din 5.
- »Čas«-a, znanstvene revije, imamo še: letnike 1915, 1916, 1917, ter 1919—1929 celotne; oddajamo tudi posamezne številke a Din 8.
- Naročila:** Leonova družba, Ljubljana, Miklošičeva c. 5 (paviljon).

»Čas«, znanstvena revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Fr. Ksav. Lukman, univ. prof., Ljubljana, Poljanska cesta 28, in dr. Francè Stelè konservator, Ljubljana, Narodni muzej.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 5; tel. št. 3030.

Račun pri poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Lukman za uredništvo, ravnatelj Karel Čeč za Jugoslov. tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

